

LVII. KÖZIGAZGATÁS ÉS TÖRVÉNYKEZÉS.

Aradvármegye területe. Népessége. Igazgatása. Tisztviselői s azok fizetése. Közgyűlései. Megyeháza. Hivatalos nyelve. A bírák és jegyzők. A községek. Aradváros közigazgatása és tiszti kara. Adózás. Követküldés. Törvénykezés. Bírák és rendőrök. Ügyvédek. Hiteles helyek. Birtokpercek. A nemesség.

Aradvármegyének 1741-ig folytonosan attól kellett remegnie, hogy kitörölik a törvényhatóságok sorából. Ebben az esztendőben azonban Mária Terézia biztosította fennmaradását, 1742-ben ismét külön főispánt nevezett ki számára, 1744-ben hozzácsatolta Zarándvármegyének legszebb két járását, 1745. a marosi határörvidék megfelelő részét s ezzel 60 □ myriaméterre növelte határát, mely a rendiség megszűnte után 1876-ban, Zaránd harmadik járásával 64½□ myriaméterre gyarapodott. Közben ugyan, 1777. még egyszer abban a veszedelemben forgott Aradvármegye, hogy Temeshez csatolják, de ezen is túlesett. Csanádfelé 1768. óta többször rendezték határát, az Erdély felé való határok megigazítását pedig már az 1791 : LXVIII. t.-cz. elrendelte, ismételték 1829—30-ban s utoljára 1876-ban tűzték ki azokat. A mult században mindamellett is elég terra incognita volt Arad az irodalomban. 1765-ben a nagyszombati egyetemen még azt tanították, hogy a Marostól éjszakra a Sebes-Körösön túl terjed¹⁾ s 1745—1767-ben, hogy Gyula Aradban, Tótvárad ellenben már Hunyadban fekszik²⁾ stb. Pedig a vármegye mindig készségesen támogatta azokat, kik területét le akarták írni. Így 1728-ban Bél Mátyást, 1747. Csáky Miklós püspököt, 1807. P. Nagy Lászlót, 1827. Szepesházy Károlyt és Czucz Istvánt, 1830. Fényes Eleket, 1835. Fábíán Gábort stb. A megye határait e század elején térképeken legelőbb *Lipszky*³⁾, majd *Görög* Demeter, tudományos művekben pedig *Magda* Pál jelölte ki.

Az első rendszeres *népösszeírás* 1784-ből való, a második 1850-ből, a harmadik 1869-ből. Lakosainak száma 1700-ban alig mehetett többre 10,000-nél; ez a szám hetven év alatt megtízszereződött, száz év alatt 18, és 190 év alatt 35 akkora lett. Ezt nemcsak új területek odacsatolása okozta, hanem a növekedő jóllét is, noha II. Rákóczi Ferencz korában, 1735-ben, 1784-ben és 1848—9-ben a vármegye maga is belháborúk

¹⁾ L. e könyv 141. lapján a térképet. — ²⁾ *Szegedi*, Tripartitum. *Bertalanffy*, Világ-
nak két rendbeli rövid ismerete. — ³⁾ Térképe e könyvben, II. 370—1.

színhelye volt. Az ekkor történt kivándorlások épp úgy apasztották a megye népességének számát, mint különösen 1751-ben az Oroszországba való áttelepülés. 1700-ban a szerbek, 1724-től a németek s mások betelepítése, a XIX. század derekán a kertészközségek alapítása, kincstári földek haszonbérleése s 1886. a csángók behozatala szintén emelte a népességet, mely az 1891. évi (utolsó) népszámlálás szerint 343,597 lélekre rug. Maga a nemesség, mely a honoratiorokkal együtt a nemesvármegyét alkotta, a rendiség megszűntének esztendejében (1848) 5737 főből állott.

Igazgatás tekintetében ez a nép a török hódítás után 1735-ig részben kamarai, részben katonai, 1735—1745. és 1861—1867. ideiglenes, 1780—1790. és 1849—1860. önkényes és 1745—1780., 1790—1849., 1860—1. s 1867. után alkotmányos megyei kormányzat alatt állott. A nemesség csak 92 esztendőn át gyakorolhatott közvetlen befolyást a közigazgatásra, mely 35 évig uradalmi s 17 éven át állami jellegű volt. Bonyolította az igazgatást, hogy 1746-ig a népesség egy részét tényleg katonák kormányozták, az ekkor hozzácsatolt részek pedig sokat megtartottak az erdélyi igazgatás módjából; sőt annak nyomai még az 1876. idecsatolt halmágyi járásban is megmaradtak. Az absolutismus idejében Aradvármegye ismételve a nagyváradi közigazgatási kerületbe volt beosztva, a többi időben azonban 1726—1784, 1790—1848. és 1860—67. közvetlenül a m. kir. helytartótanács s 1848/9-ben és 1867. után a felelős magyar minisztérium alá volt rendelve.

Tisztviselők csak 1735-ben kezdtek működni. Akkor, a névleges főispánon kívül, az egész személyzet csak négy emberből állt (1—1 alispán, jegyző, adószedő, ki egyúttal szolgabíró és bíztos, ki egyúttal esküdt). Arad és Zaránd egyesítése után az első tisztújítás (1746. május 25.) alkalmával már 36 tisztviselő (1 rendes és 1 helyettes alispán, 1 főpénztárnok, 1 főcsendbíztos, 4 főszolgabíró 1 fő- s 1 aljegyző, 1 ügyész, 4 esküdt, 4 alcsendbíztos, 1 hídfelügyelő, és 16 táblabíró) kezében volt a közigazgatás és a törvénykezés. A század végén már szaporítani kellett az aljegyzők, alszolgabírák, esküdtek és adószedők számát, úgy, hogy a tisztikar a levéltárnokkal együtt 60 tagból állt s ez meg is maradt a rendiség megszűntéig!). A polgármegyében az 1881. évi szervezés 84-ben állapította meg a tiszti és 20-ban a szolgaszemélyzetet, mely a szükséghez képest emelhető. A tisztikar mellett külön közigazgatási bizottság működik.

A tisztviselők fizetése csak lassan emelkedett. 1741-ben az alispán 300, a jegyző 200, a számvevő és szolgabíró 150, a csendbíztos és esküdt 80 frtot kapott. Az első jelentékenyebb fizetésemelés 1774. okt. 5. történt,

1) Egy fő- és 2 alispán, 1 fő- és 2 aljegyző, 1 fő- s 1 alügyész, 3 fizetéses táblabíró, 2 fő- s 4 aladószedő, 1 számvevő, 1 főbíztos, 1 levéltárnok, 4 fő- s 8 alszolgabíró, 12 esküdt, 2 főorvos, 1 földmérő, 4 sebo^{FVOS}, több bíztos, írnok stb.

midőn a szolgabíró fizetését az alispánok, s az alszolgabírákét a szolgabírák régi fizetésével tették egyenlővé. Az alispán fizetése csak 1785. nov. 4. érte el az 1000 és 1881-ben a 2800 frtot. A vármegye 1745-től folyton gyakorolta azt a jogát, hogy választott tisztviselőinek tartózkodása helyét megjelölje, s már ekkor kezdett tiszt lakásokat építtetni, 1794-ben pedig nov. 10. határozottan fokozatos előléptetésök mellett nyilatkozott, A buzgóbbakat nem-egyszer részesítette személyes pótlékban s még az absolutismus idejében (1787. okt. 3.) is kimondta, hogy a megyei és más hivatalnokokat országos szokás és a törvények értelmében a nemesekkel egyenrangúaknak tekinti s így nem-nemes tisztviselőitől sem szed adót. 1807., 1818. és 1827. pedig az 1791: XXX. t.-cz., illetőleg az 1817. decz. 29.-i kir. leirat értelmében fölterjesztést tett, hogy érdemes tisztviselői külön kir. adományokban részesüljenek. 1831. decz. 14. megalkotta a megyei tisztviselők nyugdíjintézetét is, melyből 1890-ben már 34,669 frt 94 krt lehetett a célra fordítani. Viszont azonban 1747. június 12.-én eltiltotta tisztviselőit az ügyvédség folytatásától s hanyagságért, botrányos magaviseletért, engedetlenségért stb. már a mult században nem egy tisztet csapott el hivatalából¹⁾; sőt volt rá eset²⁾, hogy egy alügyészt, mivel az alispánt rágalmazta, minden országos tisztségre alkalmatlannak nyilvánított. A tisztviselők számát és fizetését legutóbb 1881. okt. 22. szabályozta az országgyűlés. E szerint Aradban a középpontban 1 alispán, 1 fő- és 4 aljegyző, 1—1 tiszt ügyész, alügyész, főorvos, pénztárnok, al-pénztárnok (ellenőr), könyvvezető, alkönyvvezető, számvevő, alszámvevő, állatorvos, levéltárnok, allelvéltárnok, várnagy s az árvaszéknél 1 elnök, 4 úlnök, 1—1 nyilvántartó (közgyám), jegyző, pénztárnok, alpénztárnok (ellenőr), könyvvezető és számvevő s mint kezelő-személyzet 1—1 íratárnok, ígató s kiadó (úgy a közigazgatásnál mint az árvaszéknél), továbbá 8 írnok és 4 díjnok összesen 30,040 frt évi fizetést húz; a járásokban pedig 8 szolgabíró, 9 szolgabírói segéd (ahogy a régi esküdteket nevezték), 8—8 írnok, díjnok s járási orvos és 4 számvevő 26,780 frtot. A közbiztonsági lovas csendőrszemélyzet, élén 1 csendbízossal, 1 őrmesterből, 14 őrzetéből s 56 közcsendőrből áll 19,100 forint fizetéssel; a szolgaszemélyzet (1 házfelügyelő vagyis kapus, 4 középponti, 2 lovas és 10 tiszt hajdú s 3 házi szolgál) 4380 forint fizetést húz, úgy, hogy az állampénztár, a közbiztonsági kiadások kivételével, évenként 83,500 frtot fizet ki közigazgatási, árva- és gyámhatósági szükségletekre.

A *főispánok*, kik a két utóbbi században Aradvármegye élén állottak s kikről a politikai történelemben bőven volt szó, a következők: 1699—1702. *Klobusiczky* Ferencz, 1702—1721. senki, 1721. aug. 10.—1736. gr. *Consbruch* Pál, 1738—41. b. *Sándor* Mihály zarándi főispán, 1741.

¹⁾ *Megeyi jk.* 1747. 49., 126., 1748. 170., 1750. 380—4., 1751. 497. lap, 1769. 212., 1775. 52., 1780. 38. sz. stb. — ²⁾ 1787., 1716. sz.

decz. 12 —1744. *Antrássy* Zsigmond mint helytartó, 1744. aug. 22.—1751. gr. *Grassalkovics* Antal, Arad első rendes főispánja, 1751. júl. 30.—1785. gróf *Fekete* György, (utána 1785. márcz. 30.—1787-ig gr. *Teleki* Sámuel és 1787. febr. 20.—1790. gr. *Haller* József, mint a nagyváradi kerület biztosa, Aradmegye főispáni helytartója volt, de utóbb a megye nem ösmerte el őket.) 1790. febr. 16.—1821. júl. 23. (haláláig) *Almásy* Pál. 1823. ápr. 8.-tól mint administrator, 1825. június 27.-tól mint valóságos főispán 1830. márcz. 1. történt haláláig b. *Wenckheim* József. 1830. aug. 9.—1837. szept. 18.-ig b. *Orczy* Lőrincz, 1837. szept. 18. —1845. *Szerencsy* István, 1845. aug. 18.—1848. ápr. 16. mint főispáni helytartó *Faschó* József, 1848. ápril 20.—1849-ig *Bohus* János, 1849. jún. 5.-tól—augusztusig *Tomcsányi* József. (Az önkényuralom idejében Arad ismét a nagyváradi kerületbe volt beosztva; megyefőnökei 1849—1860. közt 1853. márcz. 17. történt haláláig *Atzél* János; 1853. jún. 21. óta *Semsey* Albert, kit még azon évben *Haukh* Ferdinánd kerületi főispán, majd 1857-ben *Faschó* József váltott fel). 1860. okt. 31.—1861. nov. 21.-ig *Bohus* János, másodszer. (A provisorium idejében, már 1861. okt. 7. kelt kinevezéssel *Hofbauer* Lajos, 1863. szept. *Szerb* Tivadar, s 1865. *Popa* György lett a kir. biztos). Az alkotmány helyreálltával 1867. ápr. 20.-tól 1869. januárig *Szende* Béla volt a főispán, kinek távoztával a főispáni szék hosszasabban betöltetlenül maradt. 1871. május 5.—1878. decz. 18. (lemondásáig) *Aizél* Péter, 1879. július 21.—1886. okt. 7. (haláláig) *Tabajdi* Károly, s 1886. nov. 29. *Fábián* László, korábban az aradi kir. törvényszék elnöke lett a főispán.

Alispánok: *Bibics* Jakab 1735—1744. egyedüli, 1744—1746. május 25.-ig I. alispán; 1746. és 1750. ismételen kisebbségben maradt. Mh. 1751. ingyen szolgált. A másodalispánság föllállítását már 1738. júl. 4. sürgette Aradmegye, de csak Zaránd idecsatolásával kapta meg. Az első, ki mint másodalispán működött, *Vankay* Mihály 1744. szeptember 26.-tól 1754.-ig. *Kászonyi* Jakab 1746. május 25.—1750. május 4.-ig I.; 1750. június 4.-én hú szolgálatai jutalmául Aradmegyétől egy telket kapott. — *Squarics* László 1750. május 4.-tól 1767-ig I. Meghalt 1781. Soborsini *Forray* András, kit 1750.-tól már többször jelöltek, 1767.-tól 1786. ápril 3.-ig, midőn 40 évi szolgálat után lemondott, I. alispán; 1772. óta a Sz.-István rend kiskeresztése; mh. 1788. december 10. *Klempay* Márton II. 1768—1783. máj. 26.-ig, midőn 47 évi szolgálat után lemondott; mh. 1783. jún. 13. Tótváradjai *Kászonyi* András 1783. júl. 1. lett II. alispán; 1786. ápril 3. az államosításkor lemondott ugyan, de a főispán csak május 10. fogadta el lemondását. (Forray András és Kászonyi lemondása után *kinevezet* alispánok szolgálták az önkényuralmat; és pedig *Beliczay* József, kit II. József még 1786. márcz. 27. kinevezett. 1789. júl. 13. történt halálával a ker. főispánnak július 17.-én kelt intézkedésére hivatalát egyelőre

Forray Ignác, az 1786. május 19. kinevezett s állásában 1787. május 22. megerősített II. alispán kezelte, míg II. József 1789. október 30.-án *Tormássy* Antalt nem tette I. alispánná. 1790. márcz. 19. mind *Tormássy*, mind az 1789. ápr. 28. bárósággal jutalmazott *Forray* lemondott alispánságáról). Az alkotmány helyreállításával 1790. május 3. *Edelspacher* Zsigmond lett az I., s *Ötvenesi Lovász* Imre a II. alispán. *Edelspacher* kir. tanácsos és aransarkantyús vitéz, több ízben követ, 1812. aug. 24. hunyt el 55 éves korában. P. Nagy László szerint:

»Ily fő tisztünknek, kedvelt, jeles emberi társnak,
Még fenn létszen Arad, híre örökre marad!«

Lovász Imre († 1845.) 1808-ig maradt helyén, midőn decz. 7. *Stanislovičs* György lett a II., 1813. ápr. 25. pedig az I. alispán; de életének 55. és megyei szolgálatának 35. évében Csintyén már 1815. júl. elhunyt. *Kovács* János, ki őt 1813. ápr. 25. követte a II. alispánságban, most 1816. máj. 13. az elsőben is utóda lett s élete 59. és megyei szolgálata 34. évében mint ilyen és mint Aradmegye egyik követe halt meg 1826. szept. 4. *Kovácsot* 1816. május 13. a II. s most (1826.) az I. alispánságban *Bittó* Albert követte. 1799. óta szolgálta a megyét, melynek főjegyzője s 3 ízben követe volt; s 35 évig viselt tisztség után 1831. vált meg tőle. 1830. aug. 23. kir. tanácsos, 1834. aug. 5. pedig Szerémmegye főispáni helytartója lett. *Bittót* 1826. idősb *Vásárhelyi* János váltotta fel a II. s 1831. decz. 12. az I. alispánságban; s midőn 1834. decz. 1. visszavonult, 1835. június 1. kir. tanácsosságot nyert. Mint másodalispán, ingyen szolgált s 1786 – 1834-ig, tehát — 8 évi visszavonulást leszámítva — 48 éven át viselt tisztségeket a megyében. A kitűnő aggastyánt 1831. decz. 12. *Faschó* József követte a II. alispánságban; 1834. azonban visszalépett, mert az I. alispánságot nem nyerhette meg¹⁾. Kir. tanácsos, aransarkantyús vitéz, 1839. követ volt. 1845. aug. 18. Aradvármegye főispáni helytartója, s az önkényuralom idejében (1857.) újból megyefőnöke lett. Mh. 1866. — 1834. decz. 1-től 1838. szept. 1.-ig *Bánhid*y Antal volt az I. és *Atzél* Sándor a II. alispán. *Bánhid*y 1840. kir. tanácsosságot s 1859. birodalmi báróságot kapott; 1859. hunyt el. 1838. szept. 1.-én *Kovács* Ágost lett az I. és *Török* Gábor a II. alispán. Amaz, Jánosnak a fia, mint szolgabíró 1818., emez pedig 1828. óta szolgálta a vármegyét, melyet az országgyűlésen is többször képviselt. 1842—48. ő volt az I., *Szöke* Károly pedig a II. alispán. *Török* 1848-ban Arad polgármestere, majd kormánybíztos lett, s érdemekben igen gazdag életét 1868., *Szöke* Károly pedig,

¹⁾ Az egykorú kortesvers szerint: »Azt kiáltja az echó, elsőviczispány, *Faschó!* Óhajtja ezt minden szív, a mely a közjóhoz hív. Rajta tehát egy szívvel, igaz magyar lélekkel: első légyen a *Faschó*, mert igen arravaló. Éljen tehát sokáig számosabb eszten-dőkig! Ezt kiáltsa minden szó: első viczispány *Faschó!*« 8r. nyomtatott lap az aradi lyceum *Vásárhelyi*-könyvtárában.

1891. nov. 11.-én fejezte be. A forradalom idejében *Vörös Antal* volt az I. és *Dániel István* a másodalispán. Az önkényuralom (1849 – 60.) elmúltával 1861. jan. 10.-től augusztusig *Vörös Antal* és *Bíró Imre* vezette a vármegye ügyeit; az alkotmányosság régi, kipróbált emberei mindketten; amaz, az újabb provisoriumon búsongva, 1867-ben, emez, az alkotmány helyreállításán megvígasztalódva, 1888. máj. 5. végezte életét.

1867. május 23. ugyanis ismét alkotmányos tisztviselőket választott a vármegye; *Dombrádi Nagy Sándor* lett az I., *Spech Imre* a II.-ik alispán. Nagy 1871-ig maradt tisztjében, midőn a kir. törvényszékek szervezésével az aradnak elnöke lett; meghalt mint kir. tanácsos és a Lipótrend lovagja 1885. január 31. Az utolsó másod vagyis urbarialis alispán *Spech Imre* volt, ki a másodalispánság eltörlésekor (1871.) árvaszéki ülnök, 1879. pedig elnök lett, majd nyugalmba vonúlva, 1882. ápril 24. hunyt el. 1871. decz. 28. *Tabajdi Károly* lett a megye egyetlen alispánja; 1879. márcz. kir. tanácsossá s még azon évben június 29. Aradmegye és Aradvárosa, 1880. Krassó- és 1883. szept. 14. Krassó-Szörénymegye főispánjává nevezte ki a király; meghalt 1886. október 7. Az alispánságban 1879. júl. 22. *Csicséri Ormos Péter* követte, ki felszázadig szolgálván a vármegyét, 1886. nov. 29. a vaskorona-rend III. osztályát nyerte. Nyugalomba vonulása óta 1889. decz. 16.-tól *Szathmáry Gyula* vezeti a vármegyét.

A főjegyzők sorát 1722-ben *Kálnay László* nyítja meg. 1735-ben *Vankay Mihály* mint *Zaránd* főjegyzője egyúttal Arad jegyzőkönyvét is vezette. Arad első rendes jegyzője 1738. végén *Tankovics János* lett, kit azonban már 1740. végén elmozdított a vármegye, mert hamis nemeslevéllel igazolta származását. Egyideig ismét *Vankayval* helyettesítették őt; mindamelltt 1741. ápr. 22. bizonyítványt adtak hű szolgálatairól s 430 frt hátralékát is kifizették. Utódául 200 frt fizetéssel 1741. ápr. 22. *Vásárhelyi Jánost* választották, ki nagy gonddal kezdte vezetni a jegyzőkönyveket, melyekért ismételve megdicsérte a vármegye s úgy intézkedett, hogy, mint a levéltár kezelője, a megyeházán lakjék. *Grassalkovics* főispán őt 1746. május 25. a megye lelkének nevezte; de már azon év őszén elhunyt a derék férfiú. A főispán *Gödöllőn* 1746. decz. 1.-én saját titkárát, a »politikai és jogi dolgokban szép tehetségű és sok jeles tulajdonságú« *Forray* Andrászt nevezte ki helyébe, ki 1747. márcz. 22. tette le esküjét. Neki már 5 külön jegyzőkönyvet kellett vezetnie a köz- és részgyűlésekről, bűnügyekről, katonai elszállásolásokról, a statutumokról és az adó kivetéséről. 1751. éles viszályba bonyolódott a főispánnal s a megyével, mely 1751. febr. 8.-án ki is jelentette nem tetszését, de már márcz. 23. igazolta azzal, hogy követnek küldte föl. Utóda *Szabó József*, a jeles szónok lett, ki 1769. lemondván (mh. 1778. okt. 28.), helyébe 1769. nov. 10. *Kászonyi* András aradi szolgabíróat nevezte ki a főispán. 1781. június 12.-én azonban ő is lemondott s 1786-ig mint másodalispán

működött. 1781. szept. 27. *Forray* Ignác követte, de már 1784. végén visszavonult s 1786. május 19.-től mint másodalispán szolgálta az absolutismust. A rendek ugyan már 1785. jan. 31. sürgették a rendes jegyzői állás betöltését, de csak 1786. május 19.-én nevezte ki a főispán *Török* Adalbertet (Bélát), kit az uralkodó 1789. nov. Csanádmegye alispánságára tett át. Őt Aradban *Hendrey* András váltotta fel, kit azonban az alkotmányosság helyreálltával a csanádi alispánságától elesett *Török* Adalbert követett. Az országgyűlésen ismételten képviselte a vármegyét. »Nem fogadják el az urak?« kérdezte egyszer-másszor a megyei rendektől, kik ékesen föltett javaslatait tárgyalták. S ha nem fogadták el, hóna alá csapta az aktákat s nem írta meg a határozatokat. 1808-ban kir. tanácsos és aradi kincstári praefectus lett, s mint ilyen hunyt el 1810. jan. 12. »Hivatalát nagy érdemfényvel tündököltette, a megyének tanácskozásaival éltető sarkalatos tagja volt, ki felesszámú esztendőkig remekpéldáson viselte azon n. vármegyének író tollát«¹⁾. — 1807. nov. 5.-től *Bittó* Albert vezette a jegyzőkönyveket, míg 1816. másodalispán nem lett. Időközben (1808., 1811.) az országgyűlésen is képviselte a megyét. 1816. *Pongrácz* János, 1825—1834. *Szöke* Sámuel, 1834. decz. 1.-től 1848. májusáig a conservatívek jeles szónoka, Mossóczi *Institoris* János az utolsó rendi főjegyző. 1848—49. s 1861. Dombrádi *Nagy* Sándor, 1867—69. *Tabajdi* Károly volt a főjegyző, kit *Péczely* Elek, majd *Szathmáry* Gyula, 1889. decz. 16. b. Bánhidya Antal és 1891. Dálnoki *Nagy* Lajos követte e fontos tisztségekben. A jegyzőkönyvek, melyeket vezettek, Aradvármegye utolsó másfél századának legfontosabb történeti kútfői; kár, hogy nem maradtak reánk teljesen.

Az *aljegyzői* állást 150 frt fizetéssel már 1745. jún. 9. szervezték és először *Bánhidya* Józseffel (mh. 1750.) töltötték be; 1770. Bohus János személyében már tiszteletbeli aljegyző is működött s 1781-ben a második aljegyzői állást is rendszeresítették. Ez időtől fogva 1848-ig mindig két aljegyzője volt a megyének. Jelenleg 3 rendes és egy vagy több tiszteletbeli aljegyző működik.

A *főszolgabírák* (judium) száma a járások számához alkalmazkodott, kivéve a kamarai igazgatás korát (1700—1735.), midőn az aradi járás egy szolgabíró, a tótváradit pedig egy esküdt igazgatta. 1744-ben már megkülönböztették a ménesi járást 7, a jenőit 55, a pankotait 40, a siklóit 9 s a nagyzeréndit 15, összesen 126 faluval, a mihez a gyulai uradalomhoz tartozó 8 falu és pusztá, valamint az aradi és tótváradit járás nem volt beszámítva. Az 1744. okt. 29.-én történt szervezkedésnél azonban mégis csak négy szolgabíró volt (Csernovics János, Szerdahelyi István, Tomanovics Pál, Szegedy József). 1746-ban Arad, Világos, Zaránd és Jenő, 1794. Arad, Világos, Zaránd és Pankota volt a négy járás székhelye, de az 1746. évi beosztás azután is csak annyiban változott, a

¹⁾ *Vay*, Német hívség, 467.

mennyiben a szolgabírák nem a megyétől épített házakban, hanem esetleg saját jószágukon laktak. 1852-ben a járások számát 7-re (Arad 2, Radna, Buttyin, Boros-Jenő, Kis-Jenő, Pankota) emelte az osztrák kormány; 1867. után változatlanul megmaradt a 4 főszolgabírói járás (Arad, Világos, Boros-Jenő, Zaránd), de valamennyi még 4-4 (illetőleg az aradi 5), összesen 17 szolgabírói kerületre oszlott. Zaránd utolsó részének idecsatolásával (1876.) 10-re emelkedett a járások száma (Arad, Borosjenő, Borossebes, Elek, Kisjenő, Nagyhalmagy, Pécska, Radna, Ternova és Világos. (Időközben az 1870: XLII. t.-cz. értelmében a szolgabíróság mint bíróság megszűnt s közigazgatósági hatósággá alakult át. 1740—1848. közt mintegy 70 nemesúr szolgálta Aradvármegyét mint főszolgabíró!).

Alsószolgabírák segítettek a főbíráknak. 1774-ben már kettő (Nagy Antal Borosjenőben s Horváth János Nagyzeréden), 1785-ben 8 működött s ez a szám — járásonként kettő — 1848-ig megmaradt. Jelenleg minden járásnak van egy segédszolgabírája

Esküdték voltak a fő- és alszolgabírák segítői. Arad első esküdtjei 1745-ben Illyenes József, Vásárhelyi Jonathán, Schenk Ferencz és Nyitray László, kiknek a négy járás különböző helyein kellett lakniok. Ebben a részben mindig a megye intézkedett, s eleintén a fizetéses táblabírákat rendelte ki szolgálattételre, a közigazgatásban és igazságszolgáltatásban való segítség mellett a végrehajtást is kötelességökké tévén. — 1750-ben már 8, 1790 óta pedig — mint a megyei élet virágzása idejében 1515-ben — ismét 12 volt a számuk, járásonként 3—3. Tiszteletbeli esküdtekkel Aradban 1781. óta találkozunk. Esküdtekre, mint bírakra, az 1870: XLII. t.-cz. értelmében többé nem volt szükség s így az ősi tisztség megszűnt. Aradmegye egyik esküdtje, P. Nagy László, az ismert író, a század elején részletesen ösmertette a megyei közigazgatást; munkája azonban maig is a nemzeti muzeum kézíratai közt hever.

¹⁾ Ezek, a mennyire neveiket összegyűjthettem, a következők: 1) Mária Terézia idejében (1740—80.) Szentpály József, Nemessányi Ferencz, Csernovics János, Szerdahelyi István, Tomanovics Pál, Szegedi József, Thoma Pál, Horváth Ferencz, Lovász István, Bibics János, Edelspacher Mátyás, Lovász Mihály, Vásárhelyi Jonathán, Kászonyi András, Edelspacher Péter, Pikéthi Mihály, Salbek György, Lovász Zsigmond, Bohus János és Remenyik József; 2) II. József idejében (1780—1790.) Horváth János, Tahy Ádám, Edelspacher Zsigmond, Török György, Stankovics Pál, Kovács Mihály, Paal Lőrincz, Kászonyi József, Nagy József, Arady Tamás és Remenyik István; 3) II. Lipót idejében (1790—2.) Kászonyi Károly, Csernovics János, Stanislovics György és Hendrey András; 4) I. Ferencz idejében (1792—1835.) ugyanazok; továbbá Arady József, Nagy János, Bittó Imre, Edelspacher János és Zsigmond, Ormos József, Török Márton, Atzél Antal, Jakabos József, Deseő Zsigmond és Ádám, Atzél Sándor, Somogyi István, Kovács Ágost, Török Gábor, Bogdánovics Dávid, Bohus János, Kornya Barbu János; 5) V. Ferdinánd idejében 1835—48. a négy utolsón kívül Spech Imre, Bosnyák Károly, Vörös Antal, Dániel István és Antal, Edelspacher Imre, Sánka Lajos, Szigethy József, Hendrey Ferencz, Kornély Sándor, Babó Imre, Ormos Sándor.

A *főadószedők* (főpénztárnokok) sorát *Edelspacher* Ignác nyitja meg, ki 1731—40. közt zavarosan vezette a számadásokat; őt követte Csernovics Mihály (1741—8.), Ferberth Ferencz 1748.-tól, Egyed János (mh. 1780.), Bittó Mihály (mh. 1786. febr. 3., mikor ideiglenesen Gaal József számvevővel helyettesítették). Edelspacher Györgyöt 1786. márcz. 9. már a főispán nevezte ki; Frummer Fülöp 1790-ben választás útján nyerte hivatalát, melyet 1795. júl. 29. történt lemondásáig töltött be. E században, midőn a házi- és hadipénztárt már külön választották, Bogdánovics Dániel, Slachta Gábor, Brünek Károly, Sanka Lajos, Vörös Ignác, id. Varjassy József s Dániel László szolgáltak hosszasabban. — A járási vagyis aladószedők állását 1774.-től fogva töltötték be. Ellenőreiknek a *számvevőknek* állását, úgy látszik, 1780-ban szervezték. A múlt században Kőszeghy János, Gaal József és Buczurka György, e században az 5—6 nyelven tudó Nándory József, Brünek Károly, Lóczy Antal és sok éven át Szathmáry János tünt ki.

A *levéltár* csak 1741. alakult meg s így a korábbi összeírások, dicák, jegyzőkönyvek stb. mind elkallódtak, a tótváradi járásban maradt akták pedig 1742. elégték. De már 1743. okt. 21. gondoskodott a megye, hogy az elhunyt Edelspacher Zsigmondnál maradt okiratokat beadja a család. 1745. máj. 16. Világosan megyeházat akarván építtetni, abban helyet jelölt ki a levéltárnak s az azt kezelő jegyzőnek is, de 1748. márcz. 21. egyrészt éppen a levéltár nagyobb biztonságát remélve szavazott az Aradon való építkezés mellett. E levéltár számára nem tudta megszerezni a zarándi részekre vonatkozó okiratokat sem, melyek mind Zarándmegyénel maradtak. Az 1751. február 10. hozott határozat következtében Forray jegyző az idáig saját lakásán őrzött okiratokat mind a megyeházán helyezte el s így ez évet tekinthetjük a megyei levéltár megalakítása idejének s 1740-et az okiratok rendszeres gyűjtése kezdetének¹⁾. Legrégibb írata is csak 1721.-ből való²⁾. A helytartótanács rendeletére³⁾ 1781. szept. 1. határozta el a megye, hogy fölterjeszti a kihalt családoknak levéltárában őrzött címeres leveleit s hogy azt ezentúl esetről-esetre teszi⁴⁾. Vétel útján csak kevéssé gyarapodott a levéltár; 1782-ben rendelik el először, hogy számára megvegyék az utóbbi (1764.) országgyűlés törvényczikelyeit⁵⁾. A mint meghalt egy-egy alispán vagy más főbb tisztviselő, a náluk talált aktákat épp úgy levéltárba tétették, mint egy-egy már befejezett ügynek íratait, pl. a Hóra-lázadásra vonatkozókat⁶⁾. Egészen külön alkalmas szobát a levéltár részére csak 1783. után építettek a székháznak a Marosra néző oldalán; de a helytartótanácsnak a levéltárak ügyé-

¹⁾ *Megyei jk.* 1743. 268., 1715. 488., 1747. 93—5., 1748. 195., 1749. 351., 1751. 493. 1., 1769. 27., 1770. 38., 189., 303, 1771. 87., 1782. aug. 5. 10. sz. stb. — ²⁾ *Számadok*, 1881., 402. — ³⁾ *HTT.* 1781/1295. sz. — ⁴⁾ *Megyei jk.* 1781. szept. 1., 5. sz. — ⁵⁾ *U.-o.* 1/82. ápr. 15., 56. — ⁶⁾ *U.-o.* 1783. júl. 7., 66., 1785. 282. sz. stb.

ben kiadott rendeletére a megye 1785. maga is elösmerte, hogy ez az archívum nincs oly gondviselés alatt, mint kellene, pedig az iratok napról-napra jobban összehalmozódnak; magánosak jogait s a közigazgatás érdekeit szemelött tartva, már 1785. június 23. kívánta, hogy mielőbb rendezzék levéltárát, melyben most össze vannak zavarva a különböző természetű akták. A rendszeres jegyzék és tartalommutató elkészítésére tehát külön igtatót (regestrator) kért a jegyzők mellé¹⁾. 1785. szept. 1. a főispán 200 frt fizetéssel *Muraközy* József ügyvédet csakugyan ki is nevezte a megyei levéltár regestratorává s így ő az első levéltárnok²⁾. *Muraközy* öt év alatt teljesen elkülönítette a jogi okleveleket a politikaiaktól³⁾ s az aradi altörvényszék kérelmére vasajtóval láttatta el a levéltárt⁴⁾, melyet egy jeles könyvtár odaajándékozásával tett használhatóbbá. Tett egy alapítványt is, melynek alapja száz év múlva (1890.) már 60,000 frtra növekedett. 1790-ben *Beliczey* Sándor, 1794. *Virágh* József, 180+. *Virágh* Antal, 1821-től, midőn mostani helyiségét nyerte a levéltár, 1836. febr. 29.-én történt haláláig *Dankó* János, 1836—1849. *Jakabos* Benjámint volt, jelenleg pedig *Bittó* Károly a levéltárnok⁵⁾.

Orvost először, 1748-ban, *Grassalkovics* főispán hozott a megyébe, mely 1748. január 23.-án 150 frt fizetést szavazott meg számára, de attól tartva, hogy különben meg nem él, *Békés-* és *Csanádmegyének* is figyelmébe ajánlotta⁶⁾. *Forner* János, az új orvos, már aug. 12.-én megbízást kapott, hogy a járási szolgabírával és esküdttel együtt vizsgálja meg a megye pártfogása alatt levő gyógyszertert s a régi és így hatástalan orvosságokat haladéktalanul égesse el, vagy hajgálja ki⁷⁾. Utóda *Peraithoner* Mátyás lett (1768.), kinek sallarimumából a magánadosok kielégítésére minduntalan lefoglaltak egyetmást, a miért 1771. május 11. meg is fosztották hivatalától. Helyébe *Békésmegye* orvosát, *Wissinger* Károlyt választották meg, ki 1771. aug. 12. esküdt fel; de már 1772. márczius 6.-án *Purcser* Jakab lett az utóda. Ekkor 450 frt, 12 öl tűzifa s 12 köböl búza volt az orvos fizetése; ezt a két utóbbit 1773. ápr. 30.-án 50 frrtal megváltva, a fizetést 500 forintra emelték⁸⁾. *Purcser* betegeskedése miatt távozván, 1774. ápr. 12. ismét *Wissinger* Károlyt választották meg, midőn pedig ő 1776. áprilben elhunyt, *Fekete* György főispán júl. 9. *Haidenreich* Lajost nevezte ki helyébe, »mint a ki a kötelességnek és közszükségletnek megfelelő ritka tevékenységet fejtven ki, mindenben kivívhatja a megye megelégedését.«⁹⁾ Az új orvos szept. 12.-én esküdt fel s mint gyakorlati ember és tudós csakugyan igazolta a hozzáfűzött várakozáso-

¹⁾ *Megyei jk.* 1783. máj. 5., 100., 1785. 368—9. *HTT.* 1785/7313. sz. — ²⁾ *Főisp.* 1785/1282. és *jk.* 653., 721. — ³⁾ *Főisp.* 1789. jan. 30., 302. és *Csejtions-prot.* 1789. 334. sz. — ⁴⁾ *Aradi törvényszék* átírata 1789., 2099. sz. *Csejtions-prot.* 1789., 3821. sz. — ⁵⁾ A levéltár használatának megkönnyítéséért fogadja e helyen is köszönetemet. — ⁶⁾ *Megyei jk.* 1748., 165—7. 1. — ⁷⁾ *U.-o.* 236. — ⁸⁾ *U.-o.* 1773., 103. sz. — ⁹⁾ *U.-o.* 1776., 191. sz.

kat. Még nagyobb népszerűsége tett szert közvetlen utóda, *Rósa* János Ferencz, ki 1782. márczius 1.—1790-ig (haláláig) működött Aradmegyében. Fizetését már 1782. aug. 5.-én száz forinttal emelték, de viszont megbízták az 1785. felállított kórház vezetésével, s 1786. július 11.-én a helytartótanács kimondta, hogy a megyei népet ingyen tartozik gyógyítani. Elhunytával 1790. márcz. 23. ismét Haidenreich lett a főorvos; II. József ideje óta ugyanis már járási orvosok és sebészek is működtek, kik a főorvos hatósága alá tartoztak. 1807. elhunyván Haidenreich, 1807—1833-ig a főorvos *Rósa* József, azontúl 1833-tól (az absolutismus idejét kivéve) Dr. *Kéry* Imre, a m. tud. akadémia tagja, 1872-ig, utóbb pedig *Köpf* János, *Róth* Albert és *Issekuitz* Károly, az orvosi karnak mindmegannyi jelesei. 1867 óta a főorvos mellett 8—9 orvos és 2 állatorvos működik a megyében.

Mérmők után gyakran kívánczoltak ugyan a rendek, de csak II. József idejében alkalmazhatták az elsőt; 1782. nov. 13. előbb ezt is — *Emschwanger* Pált — meg kellett inteniök, tegyen rendes vizsgálatot a budai bizottság előtt; a budai egyetem gyakorlati mértanának tanára, Rausch Ferencz azonban 1783. jan. 24. fölmentette őt a vizsgálat alól. Gyakornokul Győrffy Józsefet adták melléje¹⁾. Azzal a térképpel azonban, melyet Aradmegyeről készített, 1788. szept. 15. nem volt megelégedve az orsz. főbízottság, mire okt. 5. újat mutatott be²⁾. Ekkor különben már több mérnök is működött a megyében, hol a vízszabályozást Gaszner Lőrincz biharmegyei főmérnök vezetése alatt végezték. 1845-ben külön államépítészeti hivatalt állítottak fel Aradon s a nemes vármegye megszünte óta ez teljesíti a megyei geometrák föladatát.

A kisebb és az újabb megyerendezés következtében fölállított tisztségeket mellőzve, csak röviden említem meg, hogy az 1881. évre a kormány az előirányzott 112,278 frt helyett 85,700 frtban szabta meg Aradmegye háztartásának költségeit.

Közgyűléseit a megye hol itt, hol ott tartotta. Már 1783. május 19. fölhívta Fekete főispán, hogy az ügymenet gyorsítása végett a járásokban fölváltva tartson közgyűléseket; a h. tanács ellenben 1785. márcz. 14.-én meghagyta, hogy mindig csak oly helyen tanácskozzék, hol katonaság áll a fő- vagy alispán rendelkezésére s hol alkalmas helyiség van a levéltár s egyéb hivatalok befogadására. Mindamellet egészen 1848-ig nemcsak rész-, hanem közgyűléseket is tartottak a vidéken, pl. szüretkor az alispánnál, vagy valamely más megyei úrnál, a minek meg volt az a hátránya, hogy a szükséges iratokat nem teremthették mindig elő. A közgyűlések csak 1786—9. és 1850—60. közt szüneteltek. Tagjai 1848-ig a tiszttviselőkn s birtokos nemeseken kívül az erre jogosított honoratorok is, míg 1848-tól választott megyei bizottság (ebben 1870-től a személyes

¹⁾ *Megeyi jk.* 1782. nov. 13. 19., 1783. 106. 1785. 976. sz. — ²⁾ *Céjt.-prot.* 1788., 2573. és 2707. sz.

szavazatjog alapján bevett legtöbb adót fizetőkkel) vesz részt a közgyűlésen. Aradmegyének 1893-ban 44 kerületből 289 választott (Pécskáról egymagáról 28) s ugyanannyi virilis, összesen tehát, a tisztikaron kívül, 576 bizottsági tagja volt. A legtöbb adót akkor 21,998½ frttal b. Edelsheim-Gyulay Lipót fizette; az utolsó virilista adója 100 frt 43 kr. volt. Jellemző, hogy a virilisták közül Aradban csak 38-nak családja vett részt a rendi közgyűléseken. Maga a *közigazgatási bizottság*, mely a régi partialis gyűlések módjára a folyó ügyeket végezi, a főispán elnöklelte alatt 10 tisztviselő s ugyanannyi választott tagból állt.

A *megye székhelyéül* a rendek 1746. január 24. Világost jelölték ki, hol a székház építését már meg is kezdték; 1748. márcz. 21.-én azonban ismét Arad mellett nyilatkoztak s 1749. máj. 5. erre a célra 6000 frton s egy telken meg is vették Bibics Ferenczné aradi házáat, melyet azonnal czélszerűen átalakítottak. A mostani emeletes megyeház 1821. készült el, melyhez 1870-ben 73,087 frton építették a most a kir. törvényszék helyiségéül szolgáló házat. A megyeház építésének alapja 1890-ben a pótadókból 75,173 frt 86 kr-ra növekedett.

Aradmegye *czímere* és *pecsétje* 1718., 1768. és 1836. nyert újítást. Amazt 1786 okt. 3-tól 1790. február 24-ig nem volt szabad használni. A pecsét megőrzéséről az 1784. és 1849. évi mozgalmas időkben különösebben is kellett intézkedni; egyébként a régi első alispán a közgyűlések alkalmával beszéd kíséretében szokta volt átadni utódának. Már 1746. aug. 4. száz bottal fenyegették azt a jobbagyot, ki a szolgabíró pecsétes vagy szóbeli idézésére meg nem jelenik s elmaradását törvényesen nem igazolja.

A megye *hivatalos nyelve* 1790-ig a latin (közben 1786—9. a német) volt, azontúl a magyar. A megye már 1806. nov. 13. az állami közigazgatás hivatalos nyelvévé is ez utóbbit kívánta tenni; de akkor még mellőzni kívánta azt a törvénykezésben, míg 1832-ben ez iránt is útasította követeit. Pecsétjét 1836. láttatta el magyar körirattal. A megyegyűlések tárgyalásai különben 1790. előtt is jobbadán magyarul folytak s 1744. szept. 22. óta több magyar beszéd egész terjedelmében is reánk maradt; sőt néha katonatisztekhez is magyarul írtak. Mindig ügyeltek azonban arra, hogy a tisztviselők lehetőleg értsék a nép nyelvét; már 1741. febr. 13. is ezen előnye miatt alkalmazták Sehy Istvánt. 1744. okt. 29. óta a körözüvényeket magyarul és oláhul hirdették meg a vegyes nemzetiségű községekben, vám- és révhelyeken azonban 1785-ig latinul függesztették ki a díjtételeket. Míg a kamarai igazgatás hatása alatt 1741. a tótváradi járás még németül folyamodott a megyéhez, 1767. a megye már el sem fogadta az urbéri rendelet német példányait, a mint 1785. is visszaütasította a népszámlálás oláh feliratú rovatos íveit. 1787., 1851. és 1862. ismételve mozgalom indult meg, hogy románok legyenek a köztisztviselők

s 1868. után, hogy a megyei jegyzőkönyveket a magyarral párhuzamosan románul is vezessék. Ellenben 1829-től a megye már lehetőleg a falusi bíráktól, jegyzőktől és tanítóktól is megkövetelte a magyar nyelv ösmeretét.

A közigazgatásnak rendkívül fontos tényezői a falusi *bírák* és a *jegyzők*. A megye már 1746. jan. 24. meghagyta, hogy a bírákat újévkor kell választani s 1747-től fogva azon volt, hogy minden helységben csak egy bírót válasszanak, mert két bíró hanyagabb a rendeletek teljesítésében s a kétfelé osztott adó beszédésében. Ezt az újítást Simádon kezdték meg, de nem hajthatták végre. 1794-ben Csernovics- és Edelspacher- Simánd részére 1—1 külön bírát kért a nép, mivel a lakosok száma jelentékeny, földeik s telkeik is két külön községhez képest vannak beosztva s egy bíró nem is győzne ügyelni a két részen levő pásztorokra, kisbírákra, kútaakra, előfogatokra. A megye csakugyan meghagyta a két bírót, sőt más községekben is tűrte ezt a visszaélést, pl. Bélzerénden. Ennek bírái (Albert Pál és Pap János) 1787. ápr. 9. arra kérték a megyét, engedné meg, hogy fáradozásaik fejében díjat vethessenek ki a községre s ez másnap csakugyan a bírák rendes fizetésére útasította a falut. Különben tovább is buzgólkodott a községek összevonásán. Már 1782. kísérletet tett ez irányban; 1782. nov. 13. ebben a részben bővebben is kifejtette alapelveit, melyeket 1784. decz. 20. mint halaszthatatlanokat ajánlott a kormány figyelmébe; a helytartótanács azonban addig is, míg a nép forrongó állapota lecsillapodik, 1785. ápril 5. felfüggesztette az e tekintetben való határozatot. A három Kiszindia, Plop és Almás, Hold és Mézes, Bogyesd és Felcsil stb. 1782—1818. közt egyesült is. A falvak és bíróságok rendezése azonban még azután is sok gondot adott a vármegyének, mely nem nagyon kímélte a bírák tekintélyét és csak 1812. szept. 20. határozta el, hogy a bírákat senki se verethesse meg. Tudtommal a kovaszinci és világosi bírák voltak az elsők, kik 1852-ben érdemrendet kaptak; az alkotmányos időkben 1874-ben ezüst érdemkeresztet kapott Kreszta Medre is, ki 31 évig volt Járkos bírása. Magukat a cigányokat csak 1767. decz. 10. vetették a rendes községi bírák hatósága alá.

A vármegye már 1746. aug. 4. meghagyta, hogy minden síksági nagyobb falu tartson egy-egy alkalmas *jegyzőt*, a kisebbek közül pedig 2—3 együtt fogadjon egyet. Jenő s Tótvárad erdővidékein csak minden kenézségnek vagy kerületnek kellett egyet tartania. Oly kisebb községekben, melyek képtelenek voltak külön jegyzőt tartani, vasár- és ünnepnapokon a kerület jegyzője felolvasta és megmagyarázta az érkezett körözüvényeket. (1773. ápr. 30.). A nagyobb helyek jegyzői közt tanult és nemes embereket már a rendiség idejében találunk. Az e korból név szerint ösmert első jegyző Székudvaron *Miskovics* Pál, ki rácz neve mellett is a kuruczok közt szolgált (1735.) s ugyanott hadnagy volt a siklói *Magyarossy* György is. *Recský* Pál csermői jegyző 1789. politikai javas-

latok benyújtására kért engedélyt, a mit meg is adott a vármegye, de pár hét múlva már, ha talán nem is ez okból, más jegyzőt tett helyébe. 1799-ben Vályi András geographiája részére Galsa jegyzője, P. Nagy László (utóbb esküdt vagy szolgabíró) küldte be a szükséges adatokat. 1805-ben Lakatos Elek monyorói jegyző négy nyelven beszélt és írt s a philosophiai tanfolyamot is elvégezte. Bagaméri *Dálnoky* Márton csicséri jegyző jó magyar verseket írt, a tauczi *Tóth* Ferencz pedig ugyanakkor mint jó énekes és a galsai *Szalay* Elek mint ötletes ember szerzett bizonyos hírt. A román községeknek is jó magyarok voltak a jegyzőik; Kiszindiaé pl. egy egész emberöltőn át Balázs Mihály, ki öregen, 1814. február 3. húnyt el. Többen jó példával jártak elő a községben; pl. Nagy László Galsán jobb gazdálkodásra tanította a népet, Csicséren 1825. táján Ortutay János maga nyitotta az első boltot, Soborsinban Óry Ferencz (1857—1876.) mint szenvedélyes pomolog keltett figyelmet. Érdekes, hogy 1806-ban Prezest bírója a zsidó Fischer Izrael volt s hogy románok csak a XIX. század első felében kezdtek nagyobb számban vállalkozni községi jegyzőségre; de az is, hogy a községek a Hóra-lázadás ideje óta egyszermásszor még jegyzőik nevét is eloláhosították; így lett a nagyzeréndi Tegze Jánosból Tegyenul vagy Togye¹⁾. A megyei jegyzők nyugdíjintézetét már 1865-ben indítványozta Rajla Péter, Szabó Jenő és Edelspacher Imre, de csak tíz év múlva valósíthatta (1875-ben) Tabajdi Károly alispán, ki 1879. júl. 21.-én, mint már főispán, önérzettel hivatkozhatott reá, hogy ő-maga is e megye egyik szerény s becsületes falusi jegyzőjének a fia. A jegyzői nyugdíjalap 1890-ben 76,438 frt 45 krra ment. Külön jegyzői egyesületet is alkottak a megyei jegyzők, kiknek száma 1886-ban, Tabajdi halála évében, 97 (ezek közt 38 körjegyző) s nesztoruk a borossebesi Mózes Mihály volt, kit 1893-ban érdemkeresztellett tüntetett ki a király.

A községek rendszeresen azokkal a magyar köriratú pecsétekkel élnek, melyeket 1837—8. és 1876-ban készíttetett a vármegye; ezek többnyire önkényesen választott címerekkel vannak ellátva. A pecséteken az évszámok az 1876. idecsatolt nagyhalmágyi járás községeinél mindenütt hiányzanak; a többinél kevés kivétellel (a hová tartozik Borosjenő is) nem maradtak el. Viasz- és fekete nyomású pecséteket egyaránt használnak²⁾. Román köriratú pecsétet (1787-től) csak Lugozó használ. 1862-ben a községek maguk választották meg belső igazgatásuk nyelvét s pl. Otlaka annyira ment, hogy csak román beadványokat és megkereséseket kívánt elintézni; ellenben a román községek közül pl. Gyarmata is a magyar nyelv mellett nyilatkozott. Most a községek belső ügyeiben a községek rendezéséről szóló 1871: XVIII. t.-cz. ad irányt.

¹⁾ *Megeyi jk.* 1786. 1708. *Ceft.-prot.* 1789. 2954. és 3245. sz. — ²⁾ A pecsétek teljes gyűjteményét az alispáni hivatal volt szíves számomra megküldeni. A használatból kivont pecsétnyomókat a megyei levéltárban őrzik.

Aradnak Zaránd nélkül 1735. táján csak 37 *községe* volt, 1744-ben 159, 1819-ben 192, 1847-ben 180, 1850-ben 186, 1869-ben 183 (a 76 kapcsolt község nélkül) s 1876-ban (az újabb terület-nagyobbodással) 219, mindig odaszámítva a vármegye székhelyét, Arad szab. kir. várost is. Ezen 219 város és község *különtörténetét* a jelen monographia föld- és helyrajzi része tartalmazván, arra e helyütt ki nem terjeszkedem. Ellenben részletesen felsoroltam a vármegye területén a középkorban és török hódítás idejében fennállott helységeket¹⁾, melyeknek viszont a topogr. részben nem lehet helyök.

Külön még kevésbé foglalkozhatom e fejezetben *Arad városával*, mely mint önálló törvényhatóság csak 1834-től, tehát oly időtől fogva szerepel, mely már nagyon is modern a történetíró előtt. Egyébiránt az Arad politikai történelmében foglalt részletek még abban az esetben is fölmenténének közigazgatása szervezetének részletezése alól, ha XVIII—XIX. századbeli történetét három kötetben meg nem írta volna Lakatos Ottó, kinek könyve közkézen forog. Ennek hiányait a jelen munka II. kötetének 265—626. lapjain kívántam kiegészíteni. Pótlásul csupán a főbb tisztviselők jegyzékét közlöm :

Polgármesterek voltak 1) *a főlsszabadítás előtt* : 1702. Hammerl József²⁾, 1715. Foncelt Jakab, 1716—8. Steichele Kristóf, 1719. Heckmann Boldizsár, 1720. Foncelt, 1721. Heckmann, 1724—26. Bischof György, 1727. Wahrig János, 1728—9. Zauner Antal, 1730—33. Porth Gallus, 1734—6. Jordán Nándor, 1737. Nessel Ferencz, 1738—40. Porth, 1741. Öppel Ádám, 1742—46. Porth, 1746—7. Gersics Pál, 1747—50. Porth, 1750—1. Kallinovics Szilárd, 1752. Porth, 1752—3. Kallinovics, 1753—5. Pabst János, 1755—7. Kallinovics, 1758—61. Pabst, 1762—4. Kallinovics, 1765—6. Jenovay Egyed, 1766—7. Szebeni János, 1768. Grabacher Ferencz, 1769. Bogdánovics Lázár, 1770. Köhler János Sámuel, 1771—2. Vasics Péter, 1773. Dissler Taddé, 1774—5. Missin János, 1776—7. Köhler János, 1778—9. Missics, 1780—2. Frits Ferencz, 1783—6. Sztojánovics Riszta, 1787. Milics Ferencz, 1788—9. Schwob Bonaventura, 1790—3. Milics, 1794—7. Szecsánszky Arzén, 1798—1802. Schwob Bonaventura, 1803—5. Reiner Lőrincz, 1806—8. Konstantinovics Imre, 1809—13. Matlekovics Ferencz, 1814—5. Arsits Sebő, 1816—9. Klein Nándor, 1820. Mick Ferencz, 1821—3. Arsits, 1824—6. Klein, 1826—7. Schirmer Tamás, 1828—1834. Heim Domokos. — 2) *A főlsszabadítás után* : 1834—42. Heim Domokos, 1843—8. Schärfeneder Ferencz, 1848—9. Török Gábor, 1849. jún. 20. tól Varjassy János. (Az alkotmány s önkormányzati jog felfüggesztése ide-

¹⁾ *Márki*, Arad Tört. I. 175—253. és II. 147—169. — ²⁾ L. e. könyvben, II. 273. Lakatos (III. 232—3.) az oda nem tartozó Herdegenen kívül 1703—8. közt, a minoriták naplója után, még 16 városi hivatalnok nevét közli; de nem lehet tudni, közülük kik voltak a konzulok. Adatait Aradváros levéltárának adataival egészítettem ki.

jében 1850—52. Heim Domokos és 1853—60. Horváth Ádám volt a kinevezett polgármester). 1861. Török Gábor. (Utána a Schmerling-provisoriumban ismét kinevezett polgármesterek következtek. És pedig 1862—3. Schärfeneder Ferencz, kit azonban öregsége miatt az egész idő alatt Weisz Károly helyettesített; az alkotmány helyreálltaig azután is ő állt a város élén, mint »a polgármesteri teendők vitelével megbízott cs. és kir. megyetörvényszéki tanácsos«.) 1867—71. Atzél Péter (1869-től, midőn képviselővé választották, Pásztory Ferencz első tanácsos helyettesítette); 1872—5. Vörös Pál és 1875. márcz. 10.-étől maig Salacz Gyula.

Bírákat a németek s 1703-tól a rácok külön választottak. Bíró volt 1719-től Stern Gábor, 1722. Blumberg János sebész, 1724. Rebentisch, 1727. Zauner Antal, 1734. Gersics Pál (a rácoké), 1740. Ringgelb Ferencz (ugyanakkor Szegedinszky Mirkó a rácoké), 1742. Gersics Pál, 1747. Kallinovics Konstantin, 1750. Pabst János, 1753. Missin János, 1755. Klukovics Mihály (mint maga írja Feő Bíró), 1758. Szebeni János, 1761. Disser Taddé tímár, 1764. Bogdanovics Lázár, 1766. Nagy János csizmadia, 1767. Vörös István, 1768. Missin János, 1769. Krautwaschl Nándor mézeskalácsos, 1770. Vasics Péter szücs, 1771. Disser Taddé, 1773. Missics János, 1774. Poller János kőműves, 1776. Szecsánszky Arsza kereskedő, 1778. Frits Ferencz, 1780. Missics János, 1783. Poller János, 1787. Szecsánszky Arsza, 1791. Bosics Péter, 1794. Schwob Bonaventura, 1798. Mijátovics Vazul, 1804. Popovics Miklós, 1806. Matlekovics Ferencz, 1824. Vasics Mihály, 1827. Petrovics Vazul, 1833. Mihájlovics Lázár (a sz. kir. város első bírása), 1840. Petrovics Balázs, 1843. Szerb Tivadar, 1848—9., 1861. és 1867—71. Pullio Konstantin. Ő volt a város utolsó főbírája.

Feljegyzők: 1719-től Horn Gábor, 1722. Armbruster Máté, 1728. Lévay István, 1738. Kleefeldén János Keresztély, 1740—6. (haláláig) Redl Lipót Farkas, 1747. Baráthy Ádám, 1750. Vukovics Ferencz Antal, 1753. Kiss Mátyás, 1762. Baráthy Ádám, 1763. Szentkereszty Lipót, 1771. októbertől Sebestyén Vincze, a város első főjegyzője; 1776. Drozdovszky Mátyás, 1787. Jenovay János, 1789. Mihájlovics Vazul, 1790. Pivoda István, 1797. Kovács János, 1798. ismét Pivoda, 1800. Popovics János, 1829. Franczély Albert, 1838. Szerb Tivadar, 1844. Pásztory Ferencz, 1849. Simon Ignác, 1861. Kádas Péter, 1867. Bodroghy István, 1870. Parecz György, 1871. Fábíán László, 1872-től maig Institoris Kálmán. Az első *aljegyző* 1768. óta Kurtz János György volt.

A *tanácsosok* száma 1747-ig (a német és rác város egyesítéséig) nemzetenként 2—2, összesen 4, utóbb 1834-ig 5—5 volt, a seniorral együtt 11, a sz. kir. várossá-emeltetéskor — a polgármesterrel s bíróval együtt — 10. A közgyámot, két adószedőt 1764-ig, a sörház- és malomfelügyelőt s a vásárbírókat 1769-ig szintén a belső-, azontúl pedig részént

a külsőtanácsból, részént önállóan választották. 1769-től fogva a 30—30 tagú külső tanácshoz tartozott a sörházfelügyelő s ennek helyettese, a kamarás, vásárbíró, korcsma- s italmérési felügyelő, pénztárnok s a szállás- és útbiztos. A két tanácsban 1702—1834-ig a város igazi patricius-családai foglaltak helyet¹⁾. Jellemző, hogy a város felszabadításáig ösmert 190 tanácsosból 83 volt a német, 80 a szerb (közte 2 román) és 27 a magyar. A régi német és szerb patriciusok ivadékai most már mint jó magyarok szolgálják Arad sz. kir. városát.

Az első *kamarás* (városgazda) 1738-ban Sedelmayer Ádám, kötelverő, az első *hadnagy* 1768-ban Noczák Mihály, az első *számvevő* 1776-ban Stökl József volt s így tovább, a szükséghez képest emeltek új hivatalokat. 1740. előtt a jegyzőt is csak írnoknak nevezték; az első írnoki állást 1773-ban, a másodikat 1787-ben, az adószedőit 1764-ben, az ügyészséget

¹⁾ Éppen ezért betűrendben közlöm neveiket: Anninger Nándor 1815—21., Arsics Péter 1773—90., Arsics Sebő 1791—1812., Basselt János 1706., Bárdy János 1806—8., Bercsics Pál 1748—9., Bertram András 1705., Billárd János József 1706., Bogdanovics Lázár 1752—60. és 1770—96., Bosics Pál 1805., Bosics Péter 1776—83., Bragyán György 1833—4., Brust Bertalan 1742—58., Chus István 1703., Csacsics György 1764—9., Csacsics Miklós 1783—4., Csucsány József, Czibula Márton 1769—78., Deák Ödön 1813—32., Dimics János 1800—3., Dimitrovics Lázár 1749—50., Dissler Taddé 1758—74. (haláláig), Domján Imre 1798., Doss Gáspár 1738., Dragojkovics (vagy Dragojlov) Pál 1755—60., Dragolovics Markó 1766—7., Dundin Mátyás 1758., Ilj. Dundin Mátyás 1800—4., Eckmüller Lőrincz 1757, s 1764—6., Fehér Miklós 1792., Fellner János Jakab 1704—5., Fischer Venczel 1817., Frits Ferencz 1768—77. és 1783., Fülöp Sándor 1771—5., Georgin Demeter 1772., Gersics Pál 1741—8., Grabacher Ferencz 1769., Grabacher György 1783—8., Gruics György 1810—4., Gruics Pasa 1771., Gruics Péter 1832., Gruja Pál 1772—3., Haagen János György 1773—9., Hack Lénard 1706., Handschel Antal 1704—8., Hassinger Fülöp 1707., Heckmann Boldizsár 1715—20., Helmstreit Vilmos 1731—6., Horner Márton 1707—8., Hornung Mátyás 1739—56., Horváth György (az első ismert közgyám) 1704., Hueber Antal 1743., Illin Józsa, Imana János 1723., Imrey József 1833—4., Jankovics György 1798—1815., Jannia 1743., Jenovai Egyed 1752—4., Jerkov Józsa 1750—4. és 1787., Joanovics Gábor 1831—3., Jordán Nándor 1727—33., Jovicza Mihály 1805., Jung Tamás 1743—4., Kallinovics János 1753—74. (haláláig), Kaszics Sebő 1797—9., Kaupert György 1799—1801., Keller (Köhler) Ferencz 1742—51., Keller János 1766—75., Keller Mátyás 1778., Keller Mihály 1787., Keveri Péter 1766—9., Kiss István 1766—7., Klauszen Keresztély 1705., Klein Farkas 1722., Klein Nándor 1811., Klukovics Mihály 1746—7., Knapp János 1705—8., Konstantin Sándor 1749—50., Koszpendics Markó 1741—60., Kovácsovics Antal 1746—9., Köbel Jakab 1715—8., Krausz Gottfried 1718—20., Krautwaschl Nándor 1766—7., Krámer Jakab 1756—60., Krekics Péter 1768., Kresztics Mihály 1816., Kuzmanov Péter 1739—43., Küttl Gábor 1707., Lakics György 1730—42., Lindner Nándor 1707., Lukácsy Károly 1787., Lukácsy János 1833—8., Manojlovics Axentie 1752—60., Markovics Pál 1804—5. és 1814., Mentovics Pál 1785., Mick Ferencz 1798—1814., Mihálovics János 1742—3., Mihálovics Axentie 1773—5., Mijatovics György 1813—34., Mikler János 1730—5., Mikitz Mátyás 1721—6., Milics Antal 1766—8., Milics Ferencz 1777—87., Misics Antal 1816—22., Misics Lázár 1787. (mikor letették) s újra 1795., Misics Péter 1787—91., Missin János 1746—83. (megszakításokkal), Nagy János 1761—6., Nau Manó 1831—2., Nessel Ferencz 1733—6., Német János 1715—25., Nofkin János 1804—5. és

s a könyvvezetőséget 1787., a kapitányi hivatalt 1814. szervezték¹⁾. A német tanító mellé, ki kántor és óraigazító is volt, 1752-ben szerb, 1767. magyar és 1768. román tanítót is fogadott a város. 1747-ig csak 4 bemondóból (armager) állt a szolgaszemélyzet; 1752-ben már 5 bemondó, 1 kocsis, 2 béres, 4 pandúr s egy mezei csász szolgált; 1755-ben két éjjeli őrt, 1763. két erdőőrt s 1 kéményseprőt, 1767. egy hátralék-behajtó szolgát, 1770-ben 32 pásztort, 1770-ben több muzsikust, 1 laktanyaőrt s 1 peczért, 1771-ben 1 kisbíró s 1 órászt fogadtak; szóval, a személyzet száma folyvást növekedett. A sz. kir. város tisztjeinek és szolgálóinak számát az 1834. évi ösmert szabadalomlevél megjelölte ugyan, de azt azóta is folyvást fejleszti a város. 1867-ben, a legújabb korszak megnyíltával, már 45 rendes és 38 tiszteletbeli tisztviselője és 118 rendes és 9 tiszteletbeli képviselője (köztük Deák Ferencz), 1894-ben 141 »atyja« volt Arad városának, melynek házszabályai 1867. júl. 11. készültek el

A *tisztviselők fizetése* csak lassan javult. A polgármester a múlt században 1747-ig 100, azontúl 150 frtot kapott, a főjegyző 200-at, az aljegyző 100-at, majd 120-at, a bíró 1747-ig 50 frtot, azután százat, a

1834., Orlovics György 1810—4., Orlovics József 1832—4., Pabst János 1747—50., Pachner Jakab 1798., Petrovics Vazul 1723—5., Pintér József 1798., Pittner János 1822—31., Pivoda István 1798—99. és 1811—4., Poller János 1766—7. (midőn letették) s 1771—81., Popovics Damaszczen 1706—72., Popovics István 1775., Popovics Miklós 1707., 1801—2. s 1805—8., Popovics György 1805—8., Porth Gallus 1723—9., 1750—6., midőn mint jubilanst ünnepelte a város; Póka János 1818—22., Probszt Mátyás 1822., Radák Iván 1747—51., Radnyan (vagy Radnyanin) János 1766—9., Reiner Lőrincz 1807—8., Reinhold Pál 1718—20., Ritter János 1771., Rössel Flórián 1746—7., Ruff János Dávid 1743—51., Rummel Mátyás 1775—9., Sack György 1739—54., Salzl József 1798., Sándor Fülöp 1775., Schäffer József 1787—8., Schärfeneder János 1814—7., Schmied Mihály 1742., Schwob Bonaventura 1787—93., Schnitzler János 1744., Schosalem János 1705., Schultheiss Henrik 1721., Sedelmayer Antal 1741., Sedelmayer Ádám 1752—60., Sour József 1707., Stankovics Riszta (Kristóf) 1747—8., Stankovics György 1746—8., Steichele Kristóf 1715., Stern Gábor 1719., Stojákovics Lázár 1753—4. és 1706—7., Stojánovics Riszta 1768—87., Stovrágovics Zsiván 1750—1., Straub József 1765—6., 1772., 1778—9. és 1787., Strobl János 1719., Sütter József 1756—60., Szalay Péter 1770., Szalay Bonaventura 1833—4., Szávicz Péter 1766—8., Szávicz György 1781—3., Szávicz Demeter 1804—5., Szebeni János 1755—7., Szecsánszky Arszá 1770—85., Szecsánszky Koszta 1770., Szecsánszky Péró 1745—6., Szegedinszky Markó 1746—7., Szekulics György 1832—48., Szentianin Riszta 1746—9. (haláláig), Szikra Mátyás 1746—57., Szikra Mihály 1783., Szikra András 1827., Szili 1792., Szüllő Ignác 1790—2., Todorov Mihály 1759—46., Tomanovics Pál 1739—40., Varga Mihály 1816—20., Vasics János 1725—9., Vasics Péró 1761—6., Vasics Mihály 1723—6., Visnyay György 1783—4., Vöres János 1741—3., Waldsteiner András 1806—9., Weber Mihály 1741—2., Wegmann Gergely 1720., Wimmer József 1790—7., Winkler János 1715., Zachariás György 1803., Zauner Antal 1723.

¹⁾ *Főkapitányok*: 1814. Klein Nándor, 1827. Szekulics György, 1829. Joanovics Gábor, 1830. Mijátovics György, 1833. ismét Szekulics, 1836. Lukácsy János, 1843. Jankovics Gábor, 1848. Scheinert Nándor, 1861. Varjassy János, 1867. Papp János, 1871. Urbányi János, 1880. Sarlot Domokos.

pénztárnok 1768-tól s az ügyész 1787-től százat, 1768-tól a serházfelügyelő 150-et (helyettese 40-et), a szállásbíztos 100-at, a kamarás 60-at, a vásárbíró 50-et, az út- és hadbíztos 40-et, az írnok 70-et; minden tanácsos 1740-től tizenkettőt, 1752-től 18-at, 1768-tól 40-et, 1773-tól 50-et, mihez járult pl. a perceptor-tanácsos részére 1760-tól 25 frt. A német tanító eleinte 60 frtot s külön az óraigazításért 30-at, 1752-ben összesen már 140-et, a szerb tanító 110-et, a magyar 90-et kapott. A városi muzsikusoknak összesen 150, a bemondóknak egyenként 52, az éjjeli őröknek 2, majd $2\frac{1}{2}$ frtot adtak. Míg 1726-ban a város összesen csak 519 frt $32\frac{1}{2}$ krt vett be, másfélszázad múlva csupán tisztviselőinek, cselédeinek s alkalmazottainak fizetésére többet költött százhuszezer forintnál.

Körülbelül hasonló arány uralkodik a város és vármegye bevételeinek s kiadásainak tételei közt is. Aradvármegye 1739/40-ben a nagyváradi hadipénztárba 8654 frt 27 krt, a házipénztárba a legszigorúbb számítással 1486 frt 7 krt, összesen 10,140 frt 34 krt fizetett. 1785-ben ez az összeg már 84,431 frt 5 krra emelkedett; az alkotmány helyreállításával 1794. ismét lesülyedt 64,679 frt 58 krra, de már 1795-ben 75,728 frt $34\frac{3}{4}$ kr. volt. A megyei pénztár ekkor így állott: maradt az 1793/4.-ik évről 18,133 frt $11\frac{3}{8}$ kr., ez évben beszedtek adóban 15,353 frt $30\frac{1}{6}$ krt., a kölcsönzött pénzek összege 15,500, összesen 48,986 frt $41\frac{7}{16}$ kr.; ebből fizettek a hadipénztárba 424 frt $51\frac{1}{2}$ s a háziba 10,033 frt 06, összesen 10,457 frt $57\frac{1}{2}$ krt, vagyis — nem készpénzben, hanem kötelezvényekben — 1795. jún. 28. 38,528 frt 44 kr. volt a pénztárban. 1813-ban a második nagy devalvatio idejében 101,666 forint volt a hadiadó egymaga, 1815-ben pedig 193,000 frt. 1828-ban Aradnak 4105 egész jobbágytelke volt, s 275,586 hold után fizettek adót, oda nem értve az Arad városa 23,148 holdnyi határából adófizetésre kötelezett 10,558 holdat. A megyében ekkor már 100, a városban pedig 10 porta után vetették ki a hadiadót.

Arad városában a németek és rácok 1751-ig külön fizették az adót; így 1742-ben 274 német és 136 rác polgárcsalád és 196 német s 99 rác taksás fizetett. Az adó, mely 1726-ban még alig tett ezer forintot, húsz év múlva már 412 polgár után többre ment 3800-nál s újabb húsz év múlva (1766.) 1300 adófizető után 11,500-nál. A városnak 1881-ben készpénzben 463,975 frt $15\frac{1}{2}$ kr. bevétele s ugyanannyi kiadása volt. Az adóügy és katonai ügy fejlődése különben a két törvényhatóság politikai történetéből ösmeretes.

Főkép anyagi érdekeinek ellenőrzése szempontjából fektetett súlyt Aradvármegye a *követküldés* és a *követutasítás* jogára. Élt vele már a kamarai igazgatás korában is, midőn az arad-zarándi tiszttartóság német köriratú pecséttel hitelesítette követeinek megbízó levelét. 1722. *Szentpály* József szolgabíró még az erdélyi országgyűlésen képviselte Aradmegyét,

Naláczy István pedig ugyanakkor Zarándot¹⁾. Ez annál feltűnőbb, mert ugyanakkor, 1722-ben Aradvármegye fő- s alispánja és többi tisztviselője a magyar országgyűlésre is küldött követeket *Kálnay* László jegyző és *Podránszky* György személyében²⁾, a mi csak azután történhetett, midőn ugyanezen országgyűlés Aradot is az ország kiegészítő részének nyilvánította³⁾. 1728. máj. 31. *Edelspacher* Ignác és *Simonyi* József az aradi cs. tisztartóságtól már a pozsonyi magyar országgyűlésre nyert megbízólevelet⁴⁾. 1741. ápr. 22. egyenesen Aradvármegye küldi föl *Edelspacher* Ignácot és *Vásárhelyi* Imrét⁵⁾. Ezentúl a rendi országgyűléseken ezek képviselték Aradot: 1751. *Squarics* László és *Forray* András; 1764. *Forray* András és *Szabó* József; 1790. gr. *Fekete* János és *Kászonyi* János; 1792. *Edelspacher* Zsigmond és *Szaplonczay* Mihály; 1802. *Török* Adalbert és *Edelspacher* Zsigmond; 1805. ugyanazok; 1807. *Almásy* Ferencz s *Edelspacher* Zsigmond, majd — ennek távoztával — *Csernovics* János; 1808. *Edelspacher* Zs. és *Bittó* Albert; 1811. *Bittó* Albert és *Edelspacher* János; 1825. *Bittó* Albert s *Kovács* János (majd, ennek halálával, *Faschó* József); 1830. *Bittó*⁶⁾ és *Faschó*; 1832—6. *Atzél* Antal és *Török* Gábor. 1839. *Bohus* János és *Faschó* József; 1843. *Csernovics* Péter és *Török* Gábor, kik útasítások nélkül mentek föl⁷⁾. Arad utolsó rendi követei 1847/8-ban *Bohus* János és *Bíró* Imre voltak. 1848-ban az első népképviselők: Aradról *Salbek* György, Világosról *Fábián* Gábor, Radnáról *Szerb* Tivadar, Pécskáról *Szöke* Károly, *Szent-Annáról* *Mülek* Ferencz, *Buttyinból* *Urbán* Gyula és *Kisjenőről* b. *Simonyi* Lajos⁸⁾. 1861-ben *Csernovics* Arzén az aradi, *Pópa* György a világosi, *Szöke* Károly a pécskai, *Simonyi* Lajos b. a kisjenői, *Mülek* Ferencz a szentannai s *Popovics* Zsigmond a buttyini követ. Az 1865. decz. 10-re hirdetett országgyűlésen megjelent *Fábián* Gábor Aradról, *Mocsonyi* Antal Világosról, *Jonescu* Demeter Pécskáról (utóbb *Ormós* Sándor), *Popovics-Desseanu* János Radnáról, *Popovics* Zsigmond Buttyinból, *Simonyi* Kisjenőről, *Varga* Flórián Sz.-Annáról. 1868.

¹⁾ Novellaris Articulusok, 26. l. — ²⁾ *Orsz. lt.* fasc. NN. NB. Lad. M. nro 402. —

³⁾ *Palugyay*, A kapcsolt részek, 223—4. — ⁴⁾ *Orsz. lt.* fasc. AAA. 1. Lad. S. nro 100. és AAA. 3. Lad. 3. nro 30. — ⁵⁾ *Orsz. lt.* fasc. BBB. NB. Lad. N. nro 3. Az 1737. évi aradmegyei követet névszerént nem említi a *HTT.* u.-o. XVIII. 163. — ⁶⁾ Ez időből s nem 1832-ből szól róla ez a gúnyvers (közli *Boros* Károly, Arad és Vidéke, 1886., 172. sz.):

»Jövel te is Bittó, ördögök edénye,
Ki a rosszaknak vagy szinte gyűjteménye;
Te se' fordúlsz soha szívvel a magyarhoz,
Mint Vágó, úgy vitess te a bitófához.
Ha Hamán nyert harminczsinges akasztófát,

Bittó, megérdemled te is a bitófát!« — ⁷⁾ Az Aradon tiszteltökre

1844. decz. 15. rendezett közebéden ilyen versekkel tisztelték meg őket: »*Török* Gábor jeles valál, hazádoz végig hív; ha szónoklál, fejedben vert a szív. — *Csernovics* Péter szilárd valál s mert szívünk benned ége, tisztában áll Aradnak embersége. Az ég áldása legyen rajtatok, ti a hozottnál jobbért vívtatok.« — ⁸⁾ L. e könyvben, II. 556. lap.

márcz. 9.-től ugyanazok, de Aradot 1869-től Atzél Péter s 1871-től Chorin Ferencz képviselte; 1872. szept. 1-től ifj. Ráday Gedeon gróf Aradról, Bohus Zsigmond Szt.-Annáról, Bonts Döme Buttyinról, Csemegi Károly Pécskáról, Mocsonyi Antal Világosról, Mocsonyi Sándor, majd Jonescu Lázár († 1893.) Radnáról, Stanescu Imre Vazúl Kisjenőről; 1875. aug. 28.-tól Chorin Ferencz Aradról, Bánhidy Béla b. Kisjenőről, Biró Kálmán Radnáról, Bohus Zsigmond Szent-Annáról, Csemegi Károly Pécskáról, Gurbán Konstantin Buttyinról, Nyisztor József († 1894. jún. 5.) Világosról. 1877. ápril 28. a képviselőház, a halmágyi járás idecsatolásával, Aradmegyében 7-re¹⁾, Aradon 1-re határozta a képviselők számát. Az 1881. szept. 24.-re hirdetett országgyűlésre Aradmegyében 11,719, Aradon 1627, összesen 13,346 polgár (az egész országban 821,241) szavazott a képviselőválasztásoknál. Követek lettek: Náray Imre, majd Atzél Péter Aradról; Bohus Zsigmond Borosjenőről, Gaal Jenő Világosról, Bánhidy Béla b. Kisjenőről († 1890. jún. 18.), Biró Kálmán Radnáról, Vásárhelyi Béla Jószáshelyről, Zselénszky Róbert gr. Szt.-Annáról; 1884. szept. 25.-től Falk Miksa Aradról, Beles János Radnáról, Bohus László Világosról, Balás Máté Borosjenőről, Gaal Jenő Pécskáról, Gurbán Konstantin Jószáshelyről, Wenckheim Frigyes gróf Kisjenőről és Zselénszky Róbert Szt.-Annáról; 1887. szept. 26.-tól (az első ötéves országgyűlésen) Falk, Beles, Bohus László, Gaal Jenő maradt; ezenkívül Wittmann János Sz.-Annáról és Boros Béni Borosjenőről, 1892-től Atzél Péter Aradról, Beles János Radnáról, Bogdán Virgil Jószáshelyről, Boros Béni Borosjenőről, Solymossy László Világosról, Vásárhelyi László Pécskáról, Wenckheim Frigyes gr. Kisjenőről és Wittmann János Szt.-Annáról.

A vármegye közigazgatásában és politikai életében beállott változásoknál nem kisebbek azok, melyeknek a *törvénykezés* terén alá volt vetve. Az igazságszolgáltatás módja a rendiség korában lényegesen itt sem tért el az országos gyakorlattól. Némi módosítást mindenesetre okozott a kamarai és katonai hatóság alól való felszabadulás; másrészt pedig a zarándi részeknek Erdélytől ide való csatoltatása nem történhetett meg bizonyos fenntartások nélkül. 1702. a határőrvidék felállításakor szintén sok nehézséget okozott a polgári és katonai igazságszolgáltatás rendezése s Aradnak még 1760. is sok baja volt a hadbírótság törvénytelen beavatkozásai miatt. Polgári ügyekben az Erdélylyel való viszonyra nézve pedig érdekes, hogy Mária Teréziának 1748. május 4.-én kelt rendeletére azokat a pereket, a melyeket Arad és Zaránd lakosai a visszakeblezés előtt Erdély hatóságai előtt kezdtek, Erdélyben kellett folytatni s befejezni; sőt a halmágyi járásra nézve az 1880: XLV. t.-cz. is külön intézkedett. Polgári ügyekben az *úriszékeken* saját jobbágyaival szemben maga a földesúr bírás-

¹⁾ A pécskai kerülethez 16, a radnaihoz 40, a világosihoz 23, a kisjeneihez 19, a borosjeneihez 38, a jószáshelyihez 66 községet osztottak be.

kodott, sőt a modenai uradalom, 1732. óta pallosjoga lévén, bűnügyekben is ítéltetett. Megtörtént, hogy gr. Fekete főispán a maga pallosjogának gyakorlatát egyenesen a vármegyére ruházta át, sőt a kincstári uradalom is a megyének szokta volt átadni a nagyobb bűnösöket, míg a jus gladii-val b. Haruckern még aradiak ellenében is a maga békésmegyei uradalmában élt. Maga a megye, a szolgabíráknak s esküdteknek föntartott esetek kivételével, a sedriákon, illetőleg saját táblabírái által ítélt, külön ügyészt tartott s a rendőri és végrehajtói hatalmat is önmaga kezelte. Jegyzőkönyvei tele vannak a rablók üldözésére vonatkozó intézkedésekkel s II. József uralkodása kezdetén e bűn terjedése ellen már nem ösmert más visszariasztó eszközt az akasztófánál, melyet minden községben felállított, sőt 1744-ben karóbavonással is fenyegetőzött. Kötélre és fejvesztésre való elítélések ismételve előfordultak; szigorúságukat azonban — kivált II. József óta — többször enyhítette az uralkodók kegyelme. 1840-ig egy század alatt Aradon 44 akasztás, 38 fejevétel (ebből kettő kézcsonkítással), 7 kerékbetörés, 2 karóba-húzás, 1 fölnégyelés, összesen tehát 92 kivégzés történt. A bűnösök közt 48 rablógyilkos, 21 gyilkos, 10 rabló, 2—2 apa-, férj- s hitvesgyilkos és rabló s 1 gyujtogató; nemzetiségre nézve pedig 58 román, 20 ismeretlen, 5—5 magyar s német, 3 cigány és 1 zsidó volt¹⁾. A kivégzést néha napokig tartó kínzások előzték meg. Szégyenoszlophoz való kikötések, a piacon való megvesszőztatések stb. éppen nem tartoztak a ritkaságok közé s nem csoda, ha a radnai és aradi szerzetek házaiban, a templomokban és a temetőkben gyakran kerestek mendejét a bűnösök.

Hogy a rendek jobban gátolják a bűntények szaporodását, ismételve kértek és nyertek *statariumot*, rögtönítelő bíróságot; sőt 1745-ben saját hatalmukból hirdették ki, hogy felakasztattatják azt is, a kit csak egy bakkecske lopásán érnek rajta. Olyan függetlenség, melynek korlátozására először csak 1784. gondolt a középponti kormány. A humanismus érzete azonban időnkint Aradban is felülkerekedett s pl. 1776. szept. 12. a vármegye maga kérte a kínzás eltörlését, — a börtönügy javítását pedig sokszor sürgette. 1743. a megye, nem lévén saját börtöne, kénytelen volt a czégéresebb gonosztevőket Temesvárt, vagy a pankotai uradalom földalatti börtönében elzáratni. Az ilyen rabok élelmét eleinte koldulásból szerezték be; csupán 1746. jan. 24. intézkedett a megye, hogy erre a célra a jobbágyok terményekben adózzanak. Csak 1750-ben építettek Aradon megfelelőbb börtönt s a várnagyot bízták meg a rabokra való felügyelettel, melylyel gyakran volt okuk elégedetlenkedni, a mi abból is kiténik, hogy nem egy várnagyot elmozdítottak. 1784-ben erősebb földalatti börtönöket készíttettek; ezekben azonban a betegségek annyira elharapóztak, hogy 1787-ben a foglyok számára fából és deszkából már ideiglenes kór-

¹⁾ Érdekes példák a jegyzőkönyvekben s *Lakatosnál*, II. 161—4.

házat kellett rögtönözniök s elrendelniök, hogy a foglyok naponkint kétszer kapjanak melegételt s hogy a börtönöket naponkint szellőztetni kell. 1790-től hajóvontatásra sem alkalmazták többé a rabokat. II. József, I. Ferencz és I. Ferencz-József személyesen is meglátogatták az aradi börtönöket s ösmeretes, az első mily keserűen kifakadt azok miatt, a miket Aradon tapasztalt. Ferencz látogatásának eredménye volt, hogy a vármegyeház építésekor súlyt fektettek a rabok kíméletesebb elhelyezésére, sőt lelkök épüléséről is gondoskodott Almásy főispán, ki kápolnát rendeztetett be számukra. Mindamellet a börtönök elmaradt állapota, különösen a harminczas évek óta, sok felszólalásra adott alkalmat, a nélkül, hogy a bajon még az államosítás után is segíthettek volna.

A *táblabírák* (assessorok vagy jurassorok) mint a megyei törvényszék bírái működtek s a nyomozásokat is ők vezették. Aradban 1743. márcz. 14. elevenítették föl a táblabíroság intézményét, midőn az 1492: XXXIII. t.-cz. értelmében assessorokká eskették föl Redl Ferenczet, Klosz Mátyás békési alispánt, Edelspacher Ignácot és Bohus Imrét. Zaránd odacsatolásával Grassalkovics főispán fölhatalmazta Bibics alispánt, hogy a zarándi adózó nép körül érdemeket szerzett Klempay Márton, Illyenes Józsefet, Szegedi Józsefet és Nyitray Lászlót táblabírákká tegye, mi 1744. okt. 29. meg is történt, sőt hogy el is mozdíthassa őket, ha törvényteleniséget követnének el. Ez Aradban az első eset, hogy a kinevezés és elmozdítás jogát a főispán az alispánnal megosztja. Az 1746. május 25. megejtett első teljes tisztújításon már 16 volt a számuk, mely a körülmények szerint változott, mert csupán három-négy választott (és nem kinevezett) táblabíró húzott csekély fizetést, (eleinte 60 s még e században is csak 300 frtot), a többi pedig tiszteletből, vagy egyáltalán nem szolgált, mint pl. az Aradban is táblabíróvá tett Deák Ferencz. Ez az intézmény szünetelt 1786. nov. 1.-től 1790-ig, midőn kir. törvényszékek működtek s teljesen megszűnt 1848-ban, midőn megyei törvényszékek alakultak.

Ügyésze már 1743-ban volt a vármegyének. Ezt a tisztet eleinte *Bohus* Imre töltötte be, 1746. május 25.-től pedig *Ábrahámffy* Gábor, ki 1770. decz. 10. bizonyítványt is kapott a vármegyétől hű szolgálatairól. Utóda *Tahy* Ádám, s ezé 1781. márcz. 31. *Török* Adalbert, kit 1785. Csillag Ferencz, majd 1788. *Jenovay* János († 1788. okt. 1.) váltott fel, míg 1790. ismét visszakerült *Tahy*. Mellettök 1774. óta működött egy-egy alügyész és így már *Tahy* is viselte a főügyészi címet. 1800—48-ig *Szöke* Sámuel, *Faschó* József, *Keszlern* Fülöp, *Leuko* vagy *Sánka* Kiss *Gergely* és *Kocsuba* Mihály voltak a főügyészek.

Csendbíztos gyanánt a vármegye megalakulásakor *Horváth* Endre működött, ki azonban öregsége miatt már 1741. ápr. 25.-én lemondván, helyébe évi 80 frttal *Helter* Jánost, 1746. május 25.-én pedig *Klempay*

zésnek. Ezt az esküdszék behozatala követte¹⁾. A bírói hatalomról szóló 1869: IV. t.-cz. s maga a büntető-törvénykönyv (nevezetesen a büntet-tekről s vétségekről az 1879: V. és a kihágásokról az 1879: LX. t.-cz.) s annak terjedelmes megokolása az aradi ügyvédi kar egyik volt tagjának, *Csemegi Károlynak* halhatatlan műve.

Az *ügyvédek* Aradban a kamarai igazgatás korában önállóan igazgattak egy-egy járást, tehát mint közigazgatási tisztviselők működtek egészen 1735-ig. A magánügyvédek tekintélyes sorát Aradban Bohus János és Imre, Csányi Ferencz és Veres Zsigmond nyitja meg 1746-ban. Grassalkovics főispán már ekkor nagy következtelenséget látott abban, hogy egyes megyei tisztviselők, pl. a szolgabírák és esküdtek, kik törvény szerént bírák s nem ügyvédek, mégis fiscalis dolgokkal foglalkoznak, úgy, hogy sedriák alkalmával a megyei hatóság alig teljes számú. A megye ehhez képest 1747. jún. 12. elhatározta, hogy a megyei tisztségből rögtön elbocsátja, a ki ezentúl fiscalis tisztet vagyis ügyvédkezést merészelve vállalni²⁾. 1769-ben, midőn az új ügyvédi rendtartás életbelépett, az egész Aradban csak öten folytattak ügyvédi gyakorlatot; nevezetesen Ábrahámfy Gábor megyei s Hász József, Takács János, Vukovics Ferencz és Pohl Keresztély kincstári ügyvédek, kiket a megye nem is kívánt az új rendszer értelmében vizsgálat alá vetni³⁾. Az egyes uradalmak külön ügyvédeket tartottak; így 1783-ban Kochanovszky Miklós volt az aradi kamarai, Beliczay János a gyulai, Porubszky Dániel a Csernovics-féle s Vandlik Pál az aradi g.-kel. püspöki uradalom prókátora. Még 1827—1833. is csak öt ügyvéd lakott Aradon: Jankovics Gábor, Nikolics Ábrahám, Klein József, Urbányi Andor és Kovordányi Vazúl. Az első magyar szövegű ügyvédi oklevelet 1838. szept. 30. egy aradi fiatal ember, *Langó* Ferencz nyerte⁴⁾. A szabadságharcz után 1852 ben Aradmegyéből már 69 okleveles ügyvéd folyamodott az ügyvédi gyakorlat megengedéséért; a kormány azonban 25-öt egészen eltiltott a gyakorlattól, 24-et mint középpontban, Aradon való működésre útasított, a többit pedig a vidék járásbíróságai közt osztotta szét és szept. 5. a kerületi főtörvényszék előtt valamennyivel letétette az esküt⁵⁾. *Csemegi Károlynak* pl. 1853—8. közt Buttyinban kellett meghúzódnia. 1863-ban hasonlóan újabb rostálás alá vették az ügyvédi okleveleket. Az

¹⁾ Ez esküdszék 1893-ig működött Aradon s hatásköre az aradi, gyulai, lugosi, becskerekai, kiskindai és temesvári törvényszék kerületeire terjedett ki. — ²⁾ *Magyei jk.* 1746. 371., 399—404. és 1747. 73. 1. — ³⁾ *U.-o.* 1769. 58. sz. — ⁴⁾ Szózhagyomány szerént József nádor Ragályi alnádor előtt kívánságát fejezvéen ki, hogy magyar szövegű ügyvédi oklevelet lásson, Somsich Pál éppen Langó diplomáját mutatta be neki (melynek eredetijét most az aradi ügyvédi kamara őrzi). »Nem kutyabőr ugyan, de jó erős«, jegyezte meg a nádor. Azután, az elérzékenyedő szózhagyomány szerént, megcsókolta az írást s megindulástól reszkető hangon folytatta: »Ez az első (!) lépés arra, hogy Magyarország visszanyerje függetlenségét«. L. az 1887. okt. 2. megjelent lapok nagy részének közléseit. — ⁵⁾ *Pesti Napló*, 1852. 803. és 1853. 1050. sz.

alkotmány helyreállításával 1868-ban Chorin Ferencz az aradi ügyvédi kar nevében külön emlékiratot terjesztett a kormány elé s 1869. június 16.-án megalakult az aradi ügyvéd-egylet, 1875. január 25.-én pedig az ügyvédi kamara, melynek hatásköre az aradi és gyulai törvényszék területére szorítkozik.

Mint hiteles hely, Aradban 1738—1848-ig, illetőleg 1875-ig a csanádi káptalan működött; az aradi 2 s a borosjenei, buttyini, pécskai és világosi 1—1 közjegyzőség csak 1875-ben alakult. A közjegyzői kamara székhelye Arad s területe Arad-, Békés- és Hunyadvármegyét foglalja magában. A káptalan, mint hiteles hely, főkép a nemesség birtokügyeiben volt érdekelve. A *nemességről*, mely a török hódítás után immár harmadízben alakult újra s 1848-ig a vármegyét alkotta, részletesebben a következő fejezetben lesz szó.

1695-től 1895-ig, illetőleg a nemesek előjogainak megszüntetéséig, 1848-ig, egészen más nemes családok voltak a földesurak Aradban, mint a nemzeti királyok (1000—1566.) s a nemzeti fejedelmek (1566—1690.) idejében. Arad történetében azért kell három különböző fejezetben foglalkozni velök. A török hódítás teljesen összebonyolította a birtokviszonyokat. A császári kincstár foglalásnak tekintette az egész Aradvármegyét, egyes részeit elszakította, a Maros jobbpartján levő keskeny részét pedig egyetlen egy kincstári uradalom gyanánt igazgatta, s a régi nemesek közül 1730-ig csakis a Jósikák birtokjogait igazolta. 1702-ben katonailag szervezte és csak 1726-ban s 1732-ben kezdte magánosak kezeibe juttatni a kincstári területek egy részét; de ekkor sem régi jogok, hanem teljesen új adományok czímén, s akkor is csupán a nagy uradalmaknak kedvezve. A Stepánok és Vajdák 1693-ban ugyan nem minden siker nélkül forgozódtak a neo-acquistica commissio előtt, hogy ősi javaikat visszaszerezzék; de bizony sok kutyabőrnek »hibás volt a dátuma« és a tekintetes vármegyének sok régi nemesben »elveszett a vótuma.« Mária Terézia ugyan 1748-ban az erdélyi hatóságok előtt is folytatni engedte az igénypereket, de azok csak ritkán vezettek sikerre.

Igen jellemző ebben a részben a Tisza-család esete¹⁾.

Borosjenei *Tisza* György, ki 1729-ben a főkép bihari javaiért pereskedő Rhédey-család teljes meghatalmazottja volt²⁾, Tordamegyének 1752. tett bizonyosága szerint fiára, Lászlóra hagyta magyarországi jószágait, melyeket azonban még csak ezután szerezhethet vissza. Tisza László azonnal pört indított a tényleges birtokosok, a nagyváradi jezsuiták s Aradban a modenai herczeg ellen. Nővére Tisza Klára (Haranglábi Horváth Ádámné) azonnal örökösévé tette őt az aradmegyei Ágya, Szintye és Kisenő s a bihari Gyapjú falvakra táplált jogaiban, Tisza Annát (Mohay Sándornét) pedig 100 frt s Lodormány küküllei és Bos kolozsi falu átén-

¹⁾ Őseiről I. e. könyvben, II., 221—3. — ²⁾ *NRA.* 1345., 4.

gedésével bírta jogainak átruházására¹⁾. Klárán kívül más két nővére, Krisztina (Décsfalvi Pataky Sámuelné) és Sára (Septelyi Fogarassy Jánosné) is fölhatalmazta Tisza Lászlót, hogy teljes hatalommal járjon el minden ügyökben, legkivált pedig Bihar-, Arad- és Zarándmegyékben levő javaik visszaszerzése tekintetében²⁾. Héjasfalvi Nagy Pál azonban, Tisza Klárának első urától való fia, nem nyugodott meg anyja lemondásában, hanem 1753-ban a bécsi neo-acquistica commissio előtt fenntartotta Ágyára, Szintyére, Kisjenőre és Gyapjúra vonatkozó jogait. Ezt a tiltakozását csak 1763-ban vonta vissza, midőn 600 frtot kapott nagybátyjától, de ezt is csak úgy, hogy visszaadja az összeget, ha Tisza László nem szerezheti meg a négy falut. Időközben 1753-ban Hortobágyfalvi Krajnik József is lemondott a családját a Tizsákéval egyenlő mértékben illető négy faluról; ellenben Tisza László Krajnik javára mondott le a Gurba, Borjugd, Revekes és Pánczild falvakban őt ugyanoly jogon illető részbirtokokról, a mit 140 frt fejében 1765-ben Krajnik József fia, László s unokája, József is helybenhagyott. Ugyanakkor erdélyi jószágokért s 200 forintért Tisza Krisztina gyermekei, a Pataky-fiúk szintén lemondtak a magyarországi várandóságról³⁾.

Tisza László tehát a szép remény fejében odaadta meglevő birtokait; de jól számított. Battha Pál kir. táblai bírós s a járási szolgabíró és esküdt ugyanis már 1760. szept. 3. fölmérték Szintye, Kisjenő és Ágya arad- és szept. 10.-én Geszt és Mezőgyán biharmegyei falvakat, továbbá Mátéháza dűlőt s Iklód, Gyanté és Vátyon pusztákat, melyeket Ágya, Szintye és Jenő aradmegyei falvakkal s Bernót, Kót, Sáros és Bökény aradi pusztákkal elcserélni kívánt Tisza László⁴⁾. Míg Lovász Mihály aradi praefectus ezt ártalmasnak nyilvánította, mivel az a négy pusztá nem vehető fel az összeírásba, Kruspér István, Máramarosmegye főispáni helytartó javasolta a kamarának, hogy 8740 frt ráfizetése mellett egyezzék bele a cserébe, de úgy, hogy mivel a váradi kincstári uradalom Bogyoszlóháza és Begecs puszták nélkül fenn nem állhat, ezek helyett más javakat jelöljön ki Tisza részére. A kir. tábla esküdtjének nyomozásai ugyan arra a csodálatos eredményre vezettek, hogy Bernót, Kót, Sáros és Bökény sohasem volt önálló pusztá, hanem hogy mindig Ágya, Szintye és Kisjenő határához tartoztak; most azonban 1760—62-ben Szöllőssy János erdélyi ügyvéd a magyar kamara előtt egyszerre azzal vádolta Tiszát, hogy a modenai herczeg és a kincstár ellen Ágya, Szintye és Kisjenő visszaszerzése miatt folytatott pörében megvesztegette a tanúkat, sőt hogy hamis okiratokat is használt. A kamara 1760. szept. 30. és okt. 31. azonnal meg is bízta a vizsgálattal Szilávy Pál kincstári ügyészt és pedig annyival inkább, mert Tisza ellen hasonló vádakat emelt Jób János szebeni polgár is.

¹⁾ *NRA.* 278. 29., 30. és Index literarum. 8. Gyf. Orsz. lt. 161. 1., 22. sz. —

²⁾ *NRA.* 1171., 4. — ³⁾ *NRA.* 278. 32., 33., 34., 35. — ⁴⁾ *NRA.* 1438., 44.

Szlávy úgy találta ugyan, hogy Szöllőssy vádjai alaptalanok s hogy azokat inkább gyűlöletből és kedvtelésből, mint a fejedelem iránt való szeretetből emelte; 1761-ben azonban mégis azt ajánlta, hogy jutalmul kincstári tisztartónak, vagy számtartónak tegyék Szöllőssyt, ki Tisza üldözései ellen még a következő évben is menedéklevelet kért a királynétól.

E féle vádaskodások jóideig hátráltatták a csere ügyét. 1764-ben Marsovszky József és Szaplanczay Kristóf kincstári ügyvédek, a jövedelem kimutatása mellett, azt ajánlották, hogy Ágyáért, Szintyéért és Kisjenőért inkább Fancsika faluval elégítsék ki Tiszát¹⁾. 1765-ben Tisza már megszüntette a kincstár ellen aradmegyei javainak a bihariakkal való elcserélése ügyében folytatott kártérítési pörét, mivel a kincstár ráadásul még a bihari Kis-Radvány pusztát is neki ígérte; 1766. pedig elősmerte, hogy a modenai uradalomtól visszakapta Ágyát, Szintyét és Kisjenőt, mire többi jószágát végkép átengedte rokonainak s nővéreit a visszanyert javakból azonnal kielégítette, illetőleg kielégíteni ígérte. Csakhamar alak szerént is megkötötte a szerződést a kincstárral, melylyel Ágyát, Szintyét és Kisjenőt csakugyan elcserélte Mezőgyán és Geszt biharmegyei falvakért²⁾. Delpini Ignác Márton nagyváradi harminczados 1767. június 3. még egyszer föladta ugyan a magyar udv. kamarának Tisza Lászlót, hogy Gesztet, Mezőgyánt s tartozékait csellel szerezte meg³⁾; a kamara azonban nem perelt tovább s a legsajátságosabb neo-acquisticai per, melyet Aradban indítottak, szerencsés véget ért a Tisza-családra nézve, mely rövid időn egyik dynastiája lett Biharmegyének.

Nem járt kevesebb gonddal magának a *nemességnek igazolása* sem. Ösmeretes, hogy Tankovics János megyei jegyzőt állásától azért mozdították el, mert 1737. szept. 26. Pestmegye előtt meghírdetett nemeslevele hamis volt. Erdélyi Andrást pedig 1781-ben azért, mert nemességét az ügyész megkeresésére sem akarta igazolni⁴⁾. 1747. jún. 13. elhatározták, hogy szigorúan ügyelnek a nem-nemeseknek a nemesektől való megkülönböztetésére s hogy azoktól, kiket illetéktelenül vettek föl a nemesek közé, kiadott bizonyítványaikat visszaveszik; 1748. május 13. felszólították a nemeseket, hogy a jövő közgyűlésig igazolják, különben elvesztik nemességüket⁵⁾. Aug. 13. már bizottságot választottak a nemesek jegyzékének elkészítésére⁶⁾ s 1754-ben, 1770-ben, 1785-ben stb. ismételték is. Részleges összeírásokat többször végeztek; így pl. 1780-ban a mézesi és borosjenői címeres nemesek jegyzékét mutatta be a szolgabíró⁷⁾. 1774. okt. 5. útasították a megyei ügyészt, hogy a kétes nemességek kiderítésében nagy szigorral járjon el s intézkedtek ez ügyben 1781. is⁸⁾. A megye

¹⁾ *NRA.* 278. 41—54. és 1683., 41. sz. — ²⁾ *U.-o.* 278. 36., 37., 39. — ³⁾ *U.-o.* 1462. 23. — ⁴⁾ *Aradm. jk.* 1741. 1. és 25—27. 1. és 1781. okt. 17., 50. sz. — ⁵⁾ *U.-o.* 77. és 204—5. — ⁶⁾ *U.-o.* 239. — ⁷⁾ *U.-o.* 1780. szept. 15., 18. sz. — ⁸⁾ *U.-o.* 1774. 195. s *ITT.* 1781., 1920. sz.

fő- és alügyészei először is egymással szemben léptek föl teljes kíméletlenséggel. Magyary, máskép Ungur István alügyész 1781. decz. 18.-án már nyíltan tiltakozott Török Béla ügyész ellen, ki őt nemeslevelének előmutatására szólítani merte s 1782. ápr. 15. viszont Török Béla megyei ügyész kért elégtételt Magyary, mint gonosz feladó ellen, ki őt nemessége igazolására intette¹⁾. 1784. jan. 27. a nemesség igazolása ügyében az előzetes nyomozásokat a rendek az alügyészre bízták, a népösszeírást azonban aug. 31. csak akkor rendelték el, mikor meggyőződtek, hogy az nem sérti a nemesség előjogait²⁾. Mindenkor szabályosan jegyzőkönyvbe vezették a meghirdetett nemességet, melynek megbírálásánál azonban olykor tévedések merültek föl; 1794. okt. 30. pl. Kovács János aljegyző visszaútasította a királytól kapott új nemességét, mert ő nem ezért, hanem ősi nemességének megújításáért folyamodott³⁾. A borosjenei nemes oláhok pedig, kiknek 1811. márczius 29. Atzél Antal földeket és telkeket ígért, június 28. egyrészt azért nem fogadták el a különben előnyös feltételeket, mivel három napig jobbágyi szolgálatokat is kellett volna teljesíteniök⁴⁾. S a mint jobbágyok nem akartak lenni, előjogaikban sem igen akartak részesíteni másokat; nincs pl. nyoma annak, hogy valóban nemesekül fogadták volna el a felosztatott határörvidék nem-nemes tisztjeit, úgy, a hogy a helytartótanács 1750. okt. 29. kívánta tőlük⁵⁾.

Elzárkozottságuk mellett utóbb is gyakran ismételhették azt a panaszukat, mire mindjárt 1741. decz. 22. fakadtak, hogy »ebből az vármegeyéből ritka az nemesség«⁶⁾. Aradban még 1754-ben is csak 7 birtokos (a Salbek, Forray, Edelspacher, Csernovics, Lengyel, Kászonyi és Jósa) és 4 praedialista (Marczibányi, Andrásy, Thalheim és Muslay) család volt; a többi 74 az armálisták közé tartozott⁷⁾. 1785. ápr. 28.-án a helytartótanács újból elrendelvén a nemesek összeírását⁸⁾, már 35 donatarius-csalá-

1) *Jk.* 1781. decz. 18., 90. sz. és 1782. ápr. 15., 96. — 2) *U.o.* 64. és 513. —

3) *Megyei jk.* 1794. 723. sz. — 4) *P. Nagy* naplója 863. és 905. sz. — 5) *NRA.* 1838., 66. — 6) *Megyei jk.* 1741., 82. l. — 7) Ezek: Squárics László, Vankay Mihály, Bohus Imre, Klempay Márton, Vásárhelyi Jonathán, Szabó József, Lovász Mihály, Szerdahelyi István, Bosnyák János, Ábrahámffy Gábor, Hász József, Takács János, Holosnay János, Mihályffy József, Bélay Mátyás, Schenck Ferencz, Kiskéri Zülle Ferencz, Mittinger Ferencz, Seres János, Ponicz István, Illyenes József, Hendrey Pál, Vásárhelyi Sámuel, Török István, Markocsányi Imre, a Batrin-, Móczika-, Gubacsy-, Pervay- és Szerb-család, Kába János, Karonczy Péter, Molnár István, Filep János, Balog Ferencz, Szalay István, Egyed János, Szebeni Ferencz, Nagysolymosy Dávid, Veneczei Pencz György, Beke Mihály, Kászonyi János, Thury József, Szentléleki Faluda György, Bakos János, Vaday József, Dulay Antal, Győrffy György, Egyed István, Grünner Fülöp, Halász Gábor, Réz Tamás, Tömösváry Sándor, Szakmáry István, Bajnóczy József, Buday József, Tokody Pál, Török József és Ferencz, Kelemen Ferencz, Dvorcezky János, Kiss János, Lesséry Ádám, Gavlíky Mihály, Flórián András, Kiss Mátyás és Mihály, Szenesy János, Petróczy István, Magyar Mihály, Székely István, Harsány Pál, Szentianin Péra és Komicz Gábor. *Orsz. lt.* ad nr. 693. liter.

Cons. Litt. 1754. — 8) *HTT.* 1785. 10,609. és *Aradm. jk.* 533. sz.

dot találtak 112¹⁾ s 40 armalista-családot 102 taggal²⁾; továbbá 2 prae-dialistát³⁾ és 7 kétes nemest⁴⁾.

Mindent összevéve, a törökök kiűzetése után a rendiség megszűntéig, 1848-ig, 356 nevezetesebb nemes-család szerepelt Aradmegyében, nem is szólva azokról, kik a rendiség megszűnte után szereztek maguknak nemességet, vagy nemesi birtokot. A nemzeti királyok korában élt 546 s az erdélyi fejedelmek idejében virágzott 358 nemescsaládról már beszámoltam; a Habsburg-Lotharingenek korabeli 356-ról a következő fejezetben közlöm jegyzeteimet. A nemes vármegyét három ízben újra alkotó 1240 család felsorolásában kétségtelenül esett hiba, s még több esik a legújabb nemzedék feltüntetésében; de mégis csak világosabban állhat immár előttünk, kiknek az érdeme, hogy Aradvármegye még a legnagyobb körülmények közt sem veszett el a magyarságra nézve.

¹⁾ 3 Forray, 3 Kászonyi, 5 Edelspacher, 1 Bánhid, 1 Salbek, 3 Lovász, 3 Bohus, 3 Jósa, 4 Csernovics, 3 Tököli, 3 Bittó, 1 Faur, máskep Zachariás, 8 Kovács, 7 Vankul, 3 Rác, 5 Kocsuba, 10 Popa, 6 Pribék, 2 Gráda, 3 Zachariás, 8 Rác, máskep Lupucz, 6 Hericz, 8 Kocsoba, máskep Bolován, 1—1 Paska, Csomor, Sebő, Tahy, Palásti, Frummer, Potyondi és Egyed, 2 Szaplanczay, 3 Szebeni. — ²⁾ 1—1 Vásárhelyi, Kába, Stepics, Pálya, Névery, Papp, Orosz, Kosztandin, Szász, Veres, Remenyik, Boross, Horváth, Konstantinovic, Rátkovszky, Rác, Bálint, Szarka, Szentpáli és Erős; 2—2 Gyürky, Fülöp, Malatinszky, Buczurka, Aradi, Gaal, Karácsonyi s Tokody; 3—3 Philimon, Móczika, Stanislovics, Fehér és Nagy; 4 Perva; 5—5 Hendrey és Török, 10 Gubás, 11 Batrin, 14 Szerb. — ³⁾ Paál és Hergécz. — ⁴⁾ Kis Ádám, Bukovinszky, Barthos, Kochanovszky, Porubszky, Lendvay és Fekete Ferencz tisztartó.